Arkitekturprogram för Linköpings innerstad

UTSTÄLLNINGSHANDLING

Innehåll

1. Sammanfattning....3
   Stadsbyggnad....3
   Stadsbyggnadsprinciperna....3
   Hållbart stadsbyggande....3
   Arkitektur....5
   Arkitektonisk kvalitet i de kommunala processerna....5
   Arkitektonisk kvalitet i olika sektorer....7
   Syfte....10
   Plansammanhang....10
   Avgränsning....10
   Process....10

2. Bakgrund....11
   Varför ett arkitekturprogram....11
   Arkitekturprogrammet är ett ramverk....11
   Vad är det som eftersträvas....13
   Förutsättningar för kvalitet....13
   Avgränsning och struktur....13
   Linköping idag....15
   Linköpings kulturmiljöprofil, innerstaden....21

FÖRDJUPNINGAR

3. Fördjupning - Stadsbyggnad....27
   Stadens byggstenar....27
   Kontinuerligt gatunät....27
   Offentliga platser....29
   Byggnader....29
   Principer för byggande av stad....31
   Hållbart stadsbyggande....35

4. Fördjupning - Arkitektur....39
   Arkitektonisk kvalitet....39
   De tre strategierna....41

5. Fördjupning - Arkitektonisk kvalitet i de kommunala processerna....45
   Översiktsplanen ger övergripande inriktningar för arkitekturen och stadsmiljön....45
   Detaljplaner i den utvidgade innerstaden....45
   Arkitektonisk kvalitet i bygglov....47
   Arkitektonisk kvalitet i markanvisningar....47

6. Fördjupning - Arkitektonisk kvalitet i olika sektorer....51
   Olika sektorer av byggande....51

7. Riksintressen....57

8. Miljöbedömning....65
   Sammanfattning av programmet....65
   Avgränsning av miljöbedömningen....65
   Nollalternativ och alternativ utformning....67
   Beskrivning av eventuell betydande miljöpåverkan....67

9. Handlingsplan för fortsatt arbete....77

10. Medverkande....79

1. Sammanfattning

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad ska bidra till att stadens växande sker hållbart och med kvalitet

Linköping är inne i en expansiv period. Staden växer och utvecklas, det är både en uttalad politisk målsättning och en realitet. Således kommer det att fortsätta byggas mycket framöver i Linköping. *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* ska bidra till att stadens växande sker hållbart och med kvalitet. Programmet ska också bidra till visionen ”Mer och bättre innerstad”. Målet är en intressant och berörande stadsbebyggelse med arkitektur och landskapsarkitektur av kvalitet.

Stadsbyggnad

(för fördjupning se kapitel 3)
Arbetet med att planera för en utvidgad innerstad och ett Linköping med plats för fler invånare påbörjades redan i *Översiktsplan för staden Linköping* från 2010 och har fördjupats i *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad*. I den senare identifieras en grupp stadsbyggnadsprinciper som ska ligga till grund för alla byggprojekt i den utvidgade innerstaden. I arbetet med *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* har stadsbyggnadsprinciperna fördjupats och kompletterats. Principerna bygger på en idé om stadsbyggandets ”byggstenar” som utgör grundelementen i arbetet.

Dessa byggstenar är:
Ett kontinuerligt gatunät
Stadens offentliga rum
Stadens byggnader

Stadsbyggnadsprinciperna

Stadsbyggnadsprinciperna ska fungera som utgångspunkt för alla projekt i innerstaden:

- Byggnader placeras i gatuliv
- Entréer vänds mot gatan
- Gårdar utformas för socialt liv
- Lokaler för verksamhet i bottenvåningar
- Husens höjd står i relation till gatans bredd
- Särskilt viktiga byggnader placeras fristående
- Torg, parker, vegetation och vatten för variation och hållbarhet
- Varje kvarter delas in i flera fastigheter eller flera arkitektinsatser
- Gatans linjedragning formges med hänsyn till upplevelsen
- Platsens historia, en resurs

Hållbart stadsbyggande

Hållbart stadsbyggande är idag en självklarhet. Ämnesområdet ”den hållbara staden” är stort och rör många fler frågeställningar än de som omfattas i Arkitekturprogrammet. Arkitekturprogrammet behandlar stadsbyggnadsfrågor och arkitektur och visar hur de vkan bidra till frågeställningen.

Stadsbyggandet har stor effekt på den sociala hållbarheten genom att formge en öppen och tillgänglig stad där människor lätt kan mötas. Även en medveten lokalisering av stadens offentliga institutioner (målpunkter) såsom skolor, förskolor, handelslokaler, bibliotek, arbetsplatser m.m. har betydelse. Det underlättar för människor från olika sociala grupper, med olika

Visionen är en berörande och intressant stadsbyggnad och arkitektur, både hus och landskap.

Nygatan och del av Trädgårdstorget.

bakgrund och ekonomi att mötas trots att de bor på olika ställen.

Den ekologiska hållbarheten stödjs dels av stadsbyggnadsprincipen om vegetationens och vattnets betydelse i stadsrummet och dels också genom att programmet visar hur markanvändningen kan effektiviseras. Även genom att värdera arkitekturens rubusta och långsiktigt hållbara egenskaper högt, stärks den ekologiska hållbarheten. Kommunens mål om en koldioxidneutral kommun år 2025 stödjs bl.a. av att en tätare bebyggelse bidrar till mer cykel- och kollektivtrafikanvändning vilket är centralt för att uppnå målet.

Den ekonomiska hållbarheten stärks när att många aktörer ges möjlighet att utveckla sina verksamheter. Det kan t.ex. ske genom en mer differentierad fastighetsbildning.

Arkitektur

Arkitektur

är berörande, robust och användbar

(för fördjupning se kap. 4)
Arkitekturprogrammet redovisar hur kommunen ser på begreppet arkitektur och dess tre centrala egenskaper; berörande, robust och användbar. Arkitektur är inte bara en väl gestaltad fasad, arkitektur är också något som berör sinnena, är robust och håller över tid och är användbar och välfungerande och möjlig att

Programmet är ett ramverk som tydliggör handlingsfrihet och ansvar för alla aktörer.

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad syftar till att höja den arkitektoniska kvaliteten på det som byggs nytt i Linköping. För att uppnå detta krävs att många aktörer bidrar. Kommunen anger genom arkitekturprogrammet ett ramverk inom vilken handlingsfrihet, och därmed också ansvar, skapas för övriga aktörer. Detta ramverk består dels av de ovan beskrivna stadsbyggnadsprinciperna, dels följande tre strategier:

Tre strategier

Varje projekt ska samspela med sin närmaste omgivning

Varje projekt ska bidra till den omgivande staden

Varje projekt ska ha en arkitektonisk idé

- Varje projekt ska samspela med sin närmaste omgivning.
- Varje projekt ska bidra till den omgivande staden
- Varje projekt ska ha en arkitektonisk idé.

Strategierna ska tillämpas i alla byggprojekt i staden och syftar till att fördjupa idéinnehållet i varje enskilt projekt. Det ska framgå av de nybyggnadsförslag som presenteras för kommunen hur dessa strategier är tänkta att besvaras. Detta gäller även projekt som arbetas fram internt i kommunen. I en detaljplan kan strategierna användas som stöd för beskrivning av planens syfte. De ska följa projektet och diskuteras under hela processen.

Drottninggatan.

Arkitektonisk kvalitet i de kommunala processerna

(för fördjupning se kap 5)

Kommunens planeringsprocesser lägger grunden för den arkitektoniska kvaliteten. Genom att förtydliga hur arkitektonisk kvalitet behandlas i de kommunala processerna öppnas möjligheter till initiativ och engagemang från alla parter som deltar i byggandet av staden.

I kommunens översiktsplaner kan övergripande inriktningar för arkitekturen och stadsmiljön anges. De tre strategierna kan användas som ett underlag för en idédiskussion kring mål med planen och ge övergripande inriktningar för arkitekturen och stadsmiljön.

I kommunens detaljplaner är inriktningen är att de ska reglera stadsbyggnadsdimensionen av tillkommande och omvandlad bebyggelse. En stadsbyggnadsidé ska alltid presenteras. I känsliga kulturhistoriska eller andra lägen av strategisk betydelse för staden kan det vara befogat med mer specifik reglering av utformningen.

Detaljplanerna i innerstaden ska utgå ifrån stadsbyggnadsprinciperna, för att där fördjupas och preciseras.

I bygglovsprövningen bedöms den arkitektoniska kvaliteten professionellt och sakkunnigt av bygglovsarkitekten och bygglovshandläggaren med utgångspunkt i PBL 8 kap, 1§. Kommunen skapar genom *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* ett kommunalt inriktningsdokument som visar en tydlig vilja och ambition avseende den arkitektoniska kvaliteten bl.a. med syfte att ge stöd just i dessa processer.

I markanvisningsförfarandet kan kommunen i hög grad påverka den arkitektoniska kvaliteten genom att låta den vara en av de områden byggherrarna tävlar om i markanvisningsförfarandet. kvalitet i bostadsbyggandet. Det innebär i förlängningen att en aktiv markpolitik är den mest strategiska frågan för att uppnå Arkitekturprogrammets mål och syften. Det kommunala markägandet skapar handlingsfrihet och påverkansmöjligheter.

Enligt kommunens markanvisningspolicy ska varje bostadsprojekt markanvisas efter sina egna förutsättningar och ska behandlas individuellt. Vid markanvisningar i den utvidgade innerstaden ska kvalitetskriteriet alltid användas.

Markanvisning

Vid markanvisning i innerstaden ska kvalitetskriterier användas

Arkitektonisk kvalitet i olika sektorer

(för fördjupning se kap 6)

Offentliga byggandet

Det offentliga byggandet sker i Linköpings kommun genom både kommunala bolag och av privata aktörer. Flera förvaltningar fungerar som beställare av skolor, förskolor, vårdboende, sporthallar, kulturhus m.m. Kommunen ansvarar också för utformning av parker, gator och torg.

Det offentliga byggandet

Det offentliga byggandet ska gå före

Kommunens byggande ska gå före och vara ett föredöme i fråga om arkitektonisk kvalitet. För att nå dit bör

Drottningtornet, Hamngatan, White arkitekter AB, arkitekt Anders Falk. Invigdes 2006.

en rad förändringar ske i rådande samarbetsformer och prioriteringar. Grundläggande är att arkitektonisk kvalitet ska ingå som ett krav i alla projekt och vid upphandling av konsulter och entreprenörer. Viktigt är att göra kloka val tidigt och i tidiga skeden arbeta strukturerat med god planering. Misstag i tidigt skede kan få fördyrande och försenande effekter i senare skeden. Samverkan mellan berörda förvaltningar är också viktigt att utveckla.

Bostadsbyggandet
Behovet av ett effektivt och billigt bostadsbyggande är stort. Det industriella byggandet är en realitet i dagens bostadsproduktion. Det finns en risk att bebyggelsen kan uppfattas som ensartad och repetitiv om inte en medveten disposition och gestaltning av helheten görs. Därför ska stadsbyggnadsprinciperna tillämpas. Då skapas en stadsmiljö med privata gårdar, tydliga stadsrum med sk öppna fasader, d.v.s. lokaler i bottenvåningarna och offentliga platser oavsett den enskilda byggnadens enkelhet.

Samtidigt ska noteras att bostadsmarknaden är marknadsstyrd vilket innebär att i kommersiellt gångbara lägen kan bostadshus med mycket exklusiv och speciell arkitektur byggas. Oavsett om det handlar om ett exklusivt eller prispressat byggande ska stadsbyggnadsprinciperna tillämpas och de tre strategierna presenteras.

Det kommersiella byggandet
Många företag har en speciell designmanual för sina byggnader och ofta är hela huset i sig ett varumärke. När dessa verksamheter etablerar sig i Linköping ska även de bidra till staden, samverka med staden och ha en arkitektonisk idé. Det kan innebära viss modifiering av själva byggnadens design för att anpassas till omgivningen eller på andra sätt samverka med omgivande byggnader.

Offentliga miljöer, torg och parker
Landsakpsarkitekturens kvalitet är av stor betydelse för stadsmiljön. Därför ska krav på utformningen av innerstadens torg och parker vara samma som för stadens byggnader. Strategierna ska kunna besvaras och bedömning av kvaliteten ske enligt samma egenskapskrav som för byggnaderna, dvs parker och torg ska också vara berörande, robusta och användbara, precis som byggnaderna.
När innerstaden ska utvecklas och växa behöver Stadsmiljöprogrammet uppdateras och utvidgas till att omfatta hela den expanderade innerstaden. Se vidare Handlingsprogram för det fortsatta arbetet

Offentliga miljöer, infrastruktur
Vägarkitekturens kvalitet är av stor betydelse för stadsmiljön. Därför ska krav på utformningen av vägobjekten vara samma som för stadens byggnader. Strategierna ska kunna besvaras och bedömning av kvaliteten ske enligt samma egenskapskrav som för byggnaderna, dvs broar, ramper och tunnlar ska också vara berörande, robusta och användbara, precis som byggnaderna. Arkitektoniska riktlinjer för våra infrastrukturprojekt i innerstaden ska också ingå i ett aktualiserat stads- miljöprogram. Se vidare Handlingsprogram för det fortsatta arbetet.

Konst i det offentliga rummet
Den offentliga konsten skapar berörande stadsmiljöer. Den är viktig för måluppfyllelsen. Nya rutiner för samordning mellan Linköpings konsthall / Kultur- och fritidsnämnden och övriga kommunala förvaltningar behöver utarbetas.

SYFTE

- höja kvaliteten på stadsbyggandet som helhet och arkitekturen hos enskilda byggnader och anläggningar
- visa hur stadsbyggandet och stadens bebyggelse kan understödja långsiktig hållbarhet
- stimulera till en diskussion om staden och dess arkitektur
- utgöra en plattform för definitioner av arkitektonisk kvalitet
- effektivisera kommunens processer i frågan om arkitektur och arkitektonisk kvalitet

Programmet ska kunna ge svar på frågan om vad det är som egentligen spelar roll, resonera om vad som genererar arkitektonisk kvalitet, det ska förtydliga att allt inte behöver vara storslaget, häpnadsväckande och fantastiskt märkvärdigt utan att kvalitet kan vara något litet men omsorgsfullt i den lilla skalan och att det handlar till stor del om god framförhållning och planering, om att vara tillåtande inom givna ramar och så vidare.

I möjligaste mån ska arkitekturprogrammet ersätta de enskilda detaljplanernas gestaltningsprogram och identifiera vilka aspekter på den arkitektoniska kvaliteten som är möjligt att styra var i de planeringsdokument och avtal som står till kommunens förfogande (översiktsplaner, detaljplaner, bygglov och markanvisnings- respektive exploateringsavtal).

Dessutom ska programmet diskutera hur stadsbyggandet och bebyggelsen kan bidra och understödja långsiktig hållbarhet.

Dokumentet ska kunna användas av alla berörda, såväl tjänstemän inom kommunen som privata aktörer och en intresserad allmänhet.

Dokumentet ska vara enkelt att förstå och lätt att följa.

Effektmål vid 200 000 invånare

- Linköping har en berörande och intressant stadsmiljö, i enlighet med visionen ”Mer och bättre innerstad”
- Ny arkitektur i Linköping bidrar genom hög kvalitet och medveten formgivning
- Kommunen har metoder för hur befintlig strategisk och kulturhistoriskt intressant arkitektur identifieras och utvecklas.
- Arkitekturprogrammet visar var och hur arkitektonisk kvalitet behandlas i planeringsdokument och avtal
- Arkitekturprogrammet ersätter merparten av de enskilda detaljplanernas gestaltningsprogram

PLANSAMMANHANG

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad utgör ett tillägg till *Översiktsplan för staden Linköping* (antagen av kommunfullmäktige 2010). I *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad* beskrivs de övergripande strategierna för hur Linköpings innerstad och stadskärna ska utvidgas så att fler boende och verksamma kan erbjudas ”Mer och bättre innerstad”. Målet är en stadsmiljö med byggnader från alla tider, med tydliga spår av historien, med väl definierade gaturum och andra offentliga platser, medvetet formgiven arkitektur av kvalitet, ett rikt och varierat stadsliv, sammanfattningsvis en berörande och intressant stadsmiljö.

Arkitekturprogrammet fördjupar detta resonemang både genom att beskriva innerstadens nuvarande karaktär och föreslår principer för hur förnyelsen bör ske.

Förenklat kan stadens struktur delas upp i tre byggstenar: det kontinuerliga gatunätet, byggnader och stadens offentliga rum (torg och parker). *Översiktsplan för staden Linköping* samt *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad* behandlar på en strategisk nivå alla tre byggstenarna medan *Trafikplan för Linköpings innerstad, Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* och *Linköpings mötesplatser - innerstadens torg och parker* fördjupar och utvecklar respektive byggsten i relation till helheten.

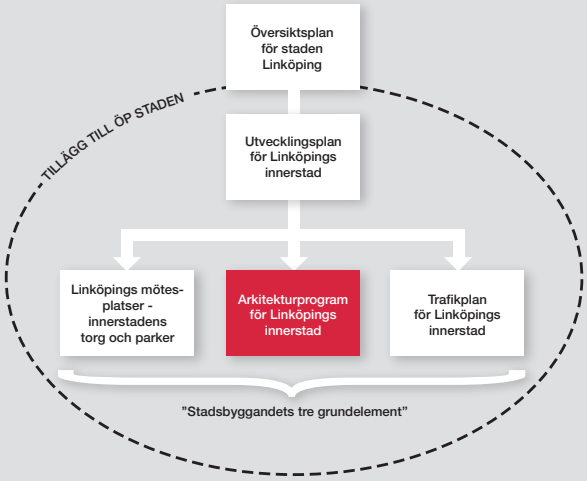

AVGRÄNSNING

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad är ett tillägg till gällande *Översiktsplan för staden Linköping.* Eftersom planen är ett tillägg har de båda planerna samma utgångspunkt avseende folkmängd och tidsperspektiv. Översiktsplanen siktar mot att kommunens folkmängd ökar till 170 000 invånare men utblickar finns även mot 200 000 invånare och en rimlig strävan är då att 150 000 människor bor i staden, varav cirka 50 000 i innerstaden (enligt avgränsning i översiktsplanen *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad*). Geografiskt håller planen samma avgränsning som *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad.*

Miljöbedömning är en miljöbedömning av planförslaget.

PROCESS

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad har utarbetats i enlighet med plan- och bygglagen (PBL2010:900).

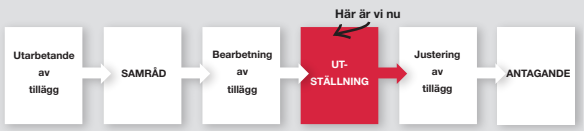

2. Bakgrund

Varför ett arkitekturprogram?

Linköping är inne i en expansiv period. Staden växer och utvecklas, det är både en uttalad politisk målsättning och en realitet. Prognosen var i april 2017 en ökning med 2 300 per år. Den planerade höghastighetsjärnvägen mellan Linköping och Stockholm, Ostlänken, kan dessutom komma att innebära fortsatt expansion och möjlig tillväxt under lång tid. Således kommer det att byggas mycket framöver i Linköping och *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* ska bidra till att stadens växande sker *hållbart och med kvalitet*.

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad ska bidra till att stadens växande sker hållbart och med kvalitet.

Argumenten för ett kvalitativt och hållbart växande identifierades redan i *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad*. Där lyftes kvalitetsfrågornas betydelse i konkurrensen om nya invånare och företag. En berörande och intressant stadsmiljö attraherar företag att etablera sig och bidrar i enskilda människors val av bostadsort. En del i detta är också att Linköpings kommun har antagit en ambitiös eventstrategi med målet att öka mängden events och aktiviteter och därmed andelen besökare. Stadens byggnader och miljöer är en naturlig del av erbjudandet till de gästande, det handlar både om den specialintresserade som vill se enskilda byggnader och innovativa lösningar och andra som vill njuta av staden i största allmänhet mellan besöken på turistmålen.

Viktigt att framhålla är också att arkitekturen är en tillgänglig kulturyttring, kanske den mest tillgängliga. Många människor är uppmärksamma på arkitekturen och hur staden ser ut, andra är mindre uppmärksamma, men arkitekturen påverkar alla, både medvetet och omedvetet. Det handlar kanske främst om synintryck men staden berör även övriga sinnen. Arkitekturen är också en källa till kunskap om vårt samhälle, den speglar olika tiders ideal och trender. Fastighetsägare, byggare och deras arkitekter har i alla tider gett uttryck för sina anspråk och ambitioner genom byggnadernas arkitektur. När människor vistas i staden se och möter de allt detta. Det är således ytterligare ett argument för att arkitekturen i Linköping ska hålla en hög kvalitet.

Arkitekturen är en viktig kulturyttring.

Hållbar stadsutveckling är också en angelägen fråga och numer en förutsättning i all planering. Arkitekturprogrammet visar hur den fysiska planeringen kan bidra hållbar stadsutveckling.

Arkitekturprogrammet är ett ramverk

Att bebyggelsen ska präglas av kvalitet är inte någon ny idé utan har alltid präglat huvuddelen av de byggprocesser som sker. Alla vill att det ska bli bra. Men olika aktörer har olika bevekelsegrunder för sitt engagemang i byggandet och utifrån det prioriterar man olika. Intressekonflikter kan finnas i avvägningar mellan ekonomi och önskad kvalitet men lika ofta kan det handla om ren omedvetenhet eller brist på tid. Stad byggs av många aktörer och alla är betydelsefulla. Alla kan bidra. Därför vill Linköpings kommun med detta program *ange ett ramverk* som förtydligar vilket handlingsutrymme och därmed ansvar alla aktörer har. Ramverket ska underlätta för alla aktörer att bidra

Ågatan. De nya husen, FFNS arkitekter AB, arkitekt Per Nilsson.

Innerstadens planområde. Den utvidgade innerstaden.

till kvalitetshöjningen, en höjning som gynnar alla. *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* anger således principer och inriktningar som ger tydlighet och därmed utrymme och frihet för alla som ska bidra med om-, till- och nybyggnader. Det är viktigt att alla som tillsammans bygger staden känner att de har frihet att uttrycka sin verksamhet, sin ambition, sin affärsidé i stadsmiljön. Då blir staden den dynamiska, uttrycksfulla och stimulerande miljö som efterfrågas. Då blir staden också ett uttryck för den mångfasetterade plats den i realiteten är.

Vad är det som eftersträvas?

Redan i *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad* beskrivs den miljö som eftersträvas. Det handlar om en tät och effektiv, trivsam och spännande innerstad med gator och torg kantade av lokaler med olika verksamheter. Det kan vara cykelcaféer, konditorier, klädbutiker, järnaffärer, gallerior, hotellobbies, kontorsreceptioner, biografer, klubbar, små tjänsteföretag, konstnärsateljéer, tapetserarverkstäder, frisörer, bostadsentréer, sportarenor, kongressanläggningar m.m. Det vill säga alla de olika typer av verksamheter som en stad är fylld av. Men det handlar också om en tät bebyggelse, en sammanhållen massa av byggnader som skapar tydliga offentliga rum, både gator, torg och parker. Bebyggelsen ska präglas av medvetet formgiven arkitektur, både byggnadsarkitektur och landskapsarkitektur.

Karaktären och stämningen kommer att variera mellan olika delar av den utvidgade innerstaden. Framtida programarbeten kommer att ange hur, men gemensamt för dem alla är att Linköping ska erbjuda ”Mer och bättre innerstad” med en berörande och intressant stadsbebyggelse och arkitektur.

De byggnader som byggs idag i Linköping håller en rimligt god kvalitet men de riktigt berörande och identitetsskapande objekten är få. Målsättningen med Arkitekturprogrammet är att nå längre, att fler byggnader av de nya som byggs ska vara av kvalitet och beröra. Om stadens bebyggelse håller hög kvalitet höjs livskvaliteten och varumärket stärks för medborgare, företag och besökare.

Förutsättningar för kvalitet

För att skapa den eftersträvade miljön krävs god planering och processer där strategiska frågor ges utrymme. Detta gäller alla aktörer som deltar i processen. Arkitekturprogrammet lyfter därför i Handlingsplan för det fortsatta arbetet fram de frågeställningar som behöver arbetas vidare med för att målsättningen ska kunna uppnås.

Storgatan idag.

Avgränsning och struktur

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad behandlar samma geografiska område som *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad*. Det vill säga det område som efter analys bedömts kunna omvandlas till en stadsmiljö med klassiska innerstadskvaliteter. Se illustration ovan. Detta område kallas här ”den utvidgade innerstaden”.

Upplevelsen av andra människor är en del av upplevelsen av staden. Verksamheterna, stadens innehåll är också mycket viktiga. Arkitekturprogrammet har dock sitt fokus på den fysiska dimensionen, arkitekturen och stadsbyggandet. Planering för stadens olika verksamheter ingår inte i programmet men arkitekturen och stadsbyggandet skapar ett stöd för verksamheterna genom sin form. Här beskrivs stadens form till *stöd för* stadens verksamheter och boende.

Arkitekturprogrammet är uppdelat i ett kapitel om stadsbyggnad och ett om arkitektur.

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad är uppdelad i två huvudkapitel, ett om stadsbyggnad och ett om arkitektur. Uppdelningen innebär möjlighet till två olika fokus vilket underlättar både förståelse och val av arbetssätt. Stadsbyggande handlar bland annat om att formge system av offentliga rum; gator, torg och parker. Arbetet med arkitekturen, dvs de enskilda byggnaderna och utformningen av torg, enskilda parker och infrastrukturens anläggningar handlar om formgivning av objekt i vid bemärkelse och skiljer sig från stadsbyggandets övergripande strukturer.

Det är den befintliga bebyggelsen tillsammans med den nya som skapar det framtida Linköping.

Linköping idag

Utgångsläget, Linköpings stad idag

Staden Linköping har funnits mycket länge och är en av Sveriges äldsta städer. Det är också en stad som har fortsatt att växa genom århundraderna vilket inte gäller andra gamla städer som Sigtuna och Visby eller Östergötlands egna jämnåriga städer som t.ex. Skänninge och Vadstena. Den historiska kontinuiteten visar sig tydligt i innerstaden där byggnaderna representerar stadens långa historia. Gatunätet har också vuxit fram under lång tid, här finns exempel på enskilda gatudragningar från medeltiden sammanvävda med klassismens rutnät och modernismens billeder. Det finns även torg och öppna platser från motsvarande epoker. Den som rör sig genom innerstaden möter således Linköpings långa historia inom en sträcka på någon kilometer. Se vidare under Linköpings kulturmiljöprofiler längre fram i samma kapitel. Det är den befintliga bebyggelsen tillsammans med den nya som skapar det framtida Linköping.

Basen för staden, topografin

Basen för staden är platsens specifika topografi. Den påverkar stadens karaktär högst märkbart. En förkastningsbrant sträcker sig diagonalt genom staden, från

Staden är byggd på en förkastningsbrant som sträcker sig diagonalt genom staden.

Domkyrkan och Linköpings slott. Stadens äldsta byggnader.

sydost upp mot nordväst. Tydligast märks det dramatiska landskapet kring Tinnerbäcksravinen och runt sjukhuset. Förkastningen har i sig också en rad höjder som fungerar som utkiksplatser. Belvederen i Trädgårdsföreningen står på en sådan höjd till exempel. Större delar staden sluttar också, eller kanske snarare lutar, mot Stångån. När man rör sig utmed de långa gatorna Storgatan, Drottninggatan, Nygatan, Ågatan m.fl. så är man antingen på väg nedför eller uppför, något som staden alla cyklister har klart för sig. Dessa topografiska skillnader är som sagt en identitetsskapande kvalitet att vara uppmärksam på i framtida programarbetet m.m. Till exempel kan höga punkthus uppfattas väldigt höga och dominerande om de placeras på de högsta punkterna, men får en helt annan inverkan på stadsmiljön som helhet om de placeras i de lägre partierna av staden. Gator som ser ut att vara långa och raka på kartan får i en topografiskt varierad situation en helt annan upplevelse.

Domkyrkan har dominerat stadens silhuett från det omgivande landskapet sedan den byggdes. Under århundradena har staden sedan vuxit, vilket är naturligt för alla växande städer. De byggnader som kommit att komplettera den historiska silhuetten är byggnadsverk med tekniska funktioner som de två vattentornen och de tre olika värmeverken med sina skorstenar och i viss mån också sjukhuset. En modern stad har sakta vuxit fram runt den medeltida kärnan och det är en process som fortsätter. När vi nu utvecklar innerstaden i enlighet med Utvecklingsplan för Linköpings innerstad kommer stadsbebyggelsen att tätna och stadsmassans densitet att öka. Det kan komma att påverka siktlinjer inne staden men Domkyrkan kommer att fortsätta att vara en tydlig gestalt i silhuetten från det omgivande landskapet, tillsammans med de andra identitetsskapande byggnadsverken såsom värmeverken och vattentornen m fl.

Vegetation

Vegetationen präglas av lövträd, många är stora och gamla. De återfinns i de generösa parkerna men också som alléer och på gårdar som genom öppningar i kvarteren blir synliga i gaturummen. . Barrträd förekommer också i innerstaden, men inte i samma omfattning, de återfinns främst ovanför förkastningsbranten i större karaktärsskapande helheter som t.ex. i Lektorshagen. Grönskan är en del av stadens centrala kvaliteter och karaktärsdrag.

Vatten

Linköping är en inlandsstad och förekomsten av vatten i stadsmiljön är begränsad. Roxen skymtar i horisonten från utsiktsplatserna och de lite högre husen. Inne i staden är det Stångån och Tinnerbäcken som ger vattenkontakt. I Utvecklingsplan för Innerstaden förslås att stadskärnan ska växa över ån för att bättre utnyttja Stångåns möjligheter att bidra till stadsmiljön. Linköping kommer efter det att uppfattas mer som en stad vid vatten.

Öppningar i kvarteren

En annan karaktäristik för Linköping är de öppna kvarteren. Det innebär att kvarterbebyggelsen har öppningar av olika slag så att gårdarna kan ses från gatan, många av gårdarna är också öppna för passage. Detta ger en trivsam och tillåtande karaktär men begränsar också gårdens användning för de boende och medför att en gård lätt kan användas för parkering vilket också sker i relativt stor omfattning.

Bebyggelsen som helhet

Bebyggelsen är varierande och rik på uttryck. Hus från olika tider och historiska skeenden står sida vid sida. Inne i stadskärnan och i det område som har utpekats som riksintresse för kulturmiljövården finns den största variationen av byggnader från olika

1923 Gustaf Lindens generalstadsplan.

1966 Fred Forbats generalplan.

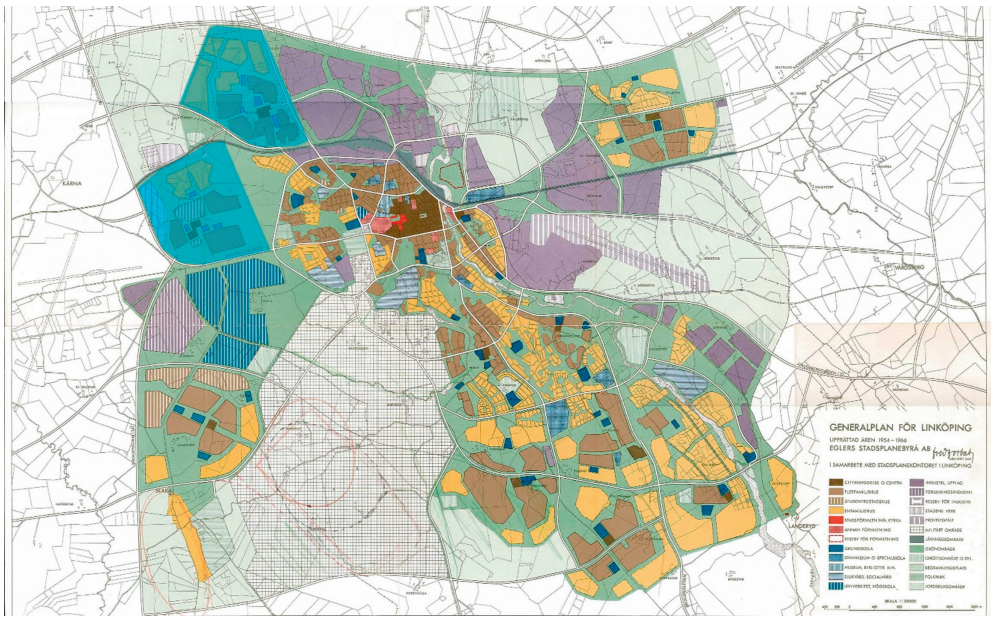

tidsperioder. Variationen är på många sätt en kvalitet. Det är också en nu pågående trend i stadsbyggnadssammanhang. Variation kan innebära fler olika saker, variation i byggnadshöjd, variation i täthet, variation i uttryck, för att nämna några. I Linköpings fall handlar variationen både om blandningen av hus i olika stilar men också variation i höjd och upplevd stadsmassa eller stadsdensitet. Variationen i intensitet kan leda till att kontinuiteten i stadsupplevelsen blir avbruten, att växlingarna mellan täthet och gleshet påverkar möjligheten att uppnå intentionerna i *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad* om *Mer och bättre innerstad*.

En bebyggelsetyp i den utvidgade innerstaden som byggts i större enklaver än tidigare stilar är efterkrigstidens modernistiska folkhemsarkitektur. Dessa smal- och punkthus ger Linköping en speciell karaktär. Den återfinns både inom den utvidgade innerstadens geografiska område, och utanför. Denna bebyggelsetyp utmanar också intentionerna i Utvecklingsplan för Innerstaden. Bebyggelse från den här tiden utgår ifrån andra stadsbyggnadsprinciper än de vi arbetar med idag. Extra stor omsorg och omdöme kommer att krävas i dessa projekt.

Gaturummens karaktärer varierar från billeder som Hamngatan och Järnvägsgatan till små medeltida gränder som Tanneforsgatan och Badstugatan och allt däremellan.

Färg

Färgen på stadens fasader är också viktig att lyfta fram som karaktärskapande. Den röda färgen från stormaktstiden övergick till mer rosa-beige-gul under barock och rokoko, en färgskala som staden sedan hållit fast vid. Tegel förekommer i många olika färger i staden idag, det röda teglet återfinns i gamla industribyggnader från 1800-talet, det gula teglet i efterkrigsbyggnader, mörkt tegel bl.a. i byggnader från nittonhundrasextio- och sjuttiotalen.

Stad med tak.

Tak

Tegeltak är rikligt förekommande i den utvidgade innerstaden men också tak av bandtäckt plåt. Det finns hus med resliga tak, det finns efterkrigshus med sadeltak med mer måttlig resning. Endast ett fåtal platta tak förekommer. Även nyare hus har tydligt avläsbara tak vilket bidrar till en övergripande karaktär av ”en stad med tak”.

1700 Karl XII:s stadsplan efter branden. Den barocka visionen.

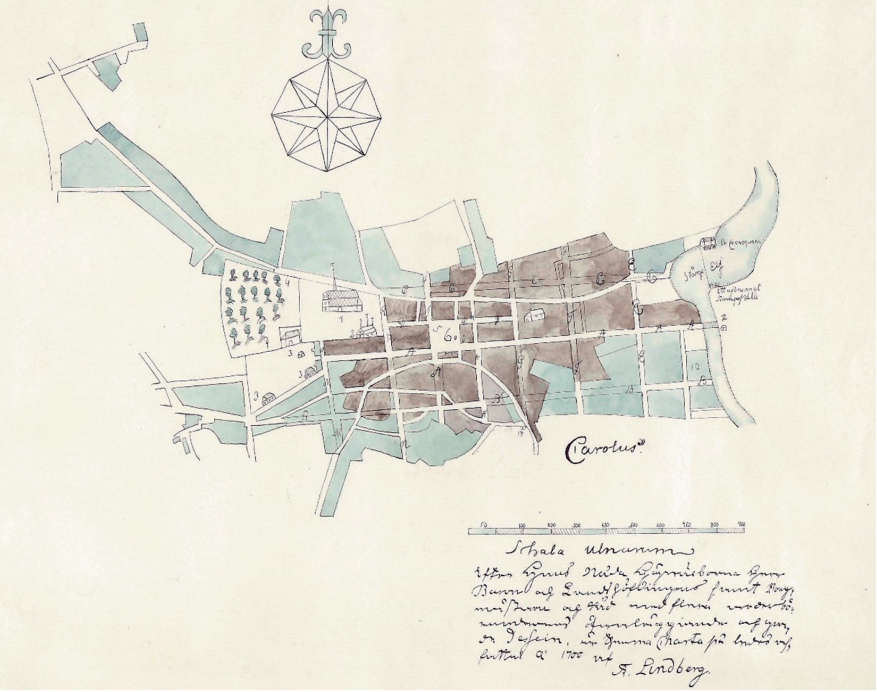

1815. Den barocka staden i verkligheten.

1850 E Wimans stadsplan.

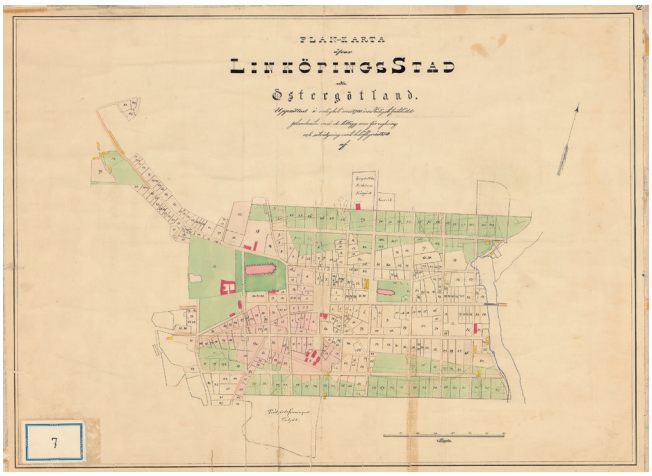

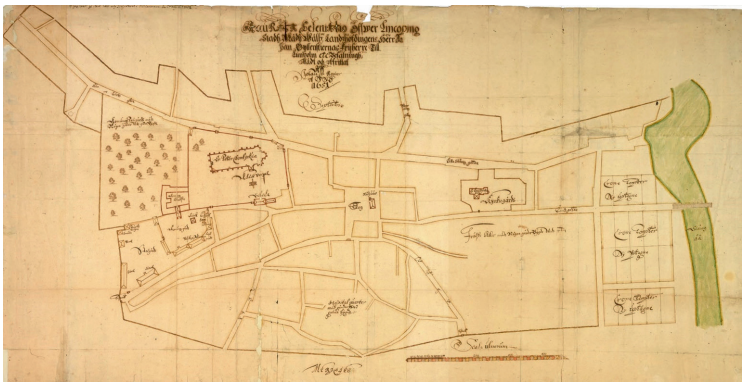

1651 Jean de Rogiers stadsplan.

Linköpings kulturmiljöprofil, innerstaden

Utvecklingen från en stilla inlandsort, säte för stift och residens för landshövding, till en dynamisk högteknologisk storindustristad och centrum för administration, sjukvård, kultur, forskning samt utbildning har lämnat många och tydliga fysiska avtryck i Linköping som här samlats under sju olika berättelser om innerstaden. Berättelserna lyfter fram och förtydligar stadens identitetsskapande kulturmiljöprofil.

Vad skapar stadens identitet?
Sju kulturmiljöprofiler.

Maktcentrum

Under medeltiden växte Linköping fram till ett centrum för både kunglig och kyrklig makt samt plats för landsting. Sedan stormaktstiden och in i våra dagar har Linköping varit känt som stift- och residensstad. I staden finns många uttryck för centralmaktens närvaro, som den mäktiga gotiska domkyrkan, biskopsgården som slottet, gamla lasarettet och andra byggnader som infogats i en alltmer reglerad rutnätsplan. Det officiella Linköping har dock stått i en kontrast till stadens annars relativt lågmälda lantliga profil. Små gårdar i timmer har här och var överlevt vilket levandegör spännvidden i stadens forna hierarkiska samhällsstrukturer. Gamla riksbanken, frökontrollanstalten, telegraf- och posthuset, gamla tingshuset, tullhuset, gamla polishuset, länsmuseet, posterminalen, skatteverket och landsstatshuset hör till några exempel av modernare statliga bidrag till stadsbilden. De manifesterar statsmaktens renodlade men sammanhållande roll i samhället.

Landstinget, som har sedan senare delen av 1800-talet tagit ansvar för hälsofrågan i regionen, har också kommunens övertagande av barnträdgårdar 1947. I innerstaden finns ett antal tidiga förskolor bevarade, b.la. i Magistrathagen, Åbylund och Fridhemshage.

Lärdomsstaden

Linköping har en lång och anrik tradition som utbildningscentrum. Den äldsta kända katedralskolan i landet omnämndes i Linköping på 1260-talet men kan ha varit ännu äldre. Från dess omvandling till ett kronans läroverk i kyrkans förvaltning år 1627 till dagens moderna gymnasieundervisning finns en oavbruten kontinuitet. Införandet av allmänna folkskolan 1842 ledde till etableringen av ett statligt lärarseminarium i staden och inrättandet av en rad kommunala folkskolor. Ett ovanligt betydande antal skolbyggnader från olika epoker i varierade arkitektoniska stilar återfinns i stadens centrala delar och ger uttryck för Linköpings renommé som skolstad.

På 1960-talet etablerades högskolan i Linköping vilken sedermera upphöjts till ett självständigt universitet 1975. Universitetet är lokaliserat i ytterstaden men i innerstaden finns Kårhuset Kollektivet, en mycket viktig samlingsplats för universitetets alla studenter oavsett fakultetstillhörighet. Kollektivet erbjuder studenterna läsplatser under dagtid och kvällsaktiviteter av varierat slag.

Omsorgen om de minsta barnen har växt konstant sedan kvinnornas intåg på arbetsmarknaden och kommunens övertagande av barnträdgårdar 1947. I innerstaden finns ett antal tidiga förskolor bevarade som i Magistrathagen, Åbylund och Fridhemshagen.

Handelsstaden

Handel och hantverk är definierande funktioner för en stad med lång tradition som Linköping. Staden

Stadens äldsta industriområde, Tornby, som vuxit fram mellan stambanan och hamnarna.

uppstod vid en strategisk korsning av handelsvägar. Stora torget har oavbrutet varit dess medelpunkt och bultande hjärta.

Linköping levde långt in i 1800-talet som en liten lantlig inlandsstad med begränsat handelsområde på grund av de dåliga vägförbindelserna med omgivningarna. Förutsättningarna förändrades markant i samband med öppnandet av Göta kanal 1832, Kinda kanal 1872 och särskilt framdragningen av stambanan 1873. Ekonomisk liberalisering, industrialiseringens framväxt och stor inflyttning till staden bidrog också till kommer- sens explosiva tillväxt mot förra sekelskiftet.

På 1920-talet försköts stadens köpcentrum från Stora torget till Trädgårdstorget och på 1950-talet till Lilla torget, delvis genom stadsomvandling och etablering av moderna varuhus. Under mitten av 1900-talet tillkom nya ringar av bostadsområden runt innerstaden, försedda med egna lokala handelscentra, som i Tannefors, Abisko och Åbylund. Innerstaden utmärks idag av ett rikt antal torg, affärer och uteserveringar i markplan som följer stadens expansiva tillväxt under 1800- och 1900-talet.

Industri och infrastrukturstaden

Industrialiseringen har förändrat staden från grunden. Linköping växte mot förra sekelskiftet till en expansiv och ekonomiskt stark industristad. I Linköping placerades hamnen och järnvägsstationen nära varandra för att varor lättare skulle växla mellan Göta kanal, Kinda kanal, stambanan och lokalbanor. Industrierna uppstod i närheten av dessa pulserande omlastningsplatser och kommunikationsvägar, vid bl.a. Tornby, Övre Vasastaden och Tannefors.

Under början av 1900-talet var industrialiseringen i full utveckling och de nya verkstads-, livsmedels-, textil- och träindustrierna drog ständigt till sig folk från landsbygden. I stadens utkanter som i Stolplyckan, Gottfridsberg och Tannefors växte fattiga arbetarförstäder. Inåt staden byggdes däremot ståndsmässigt, med en tydlig skalförskjutning, längs den nya Drottninggatan och Kungsgatan. Denna utveckling uppmärksammas även i byggandet av påkostade symbolbyggnader i stadens centrala delar, som banker och hotell. I efterkrigstiden växte nya moderna bostadsområden för arbetare runt innerstaden, inspirerade av trädgårdsstadsideal, samtidigt som äldre stadsdelar sanerades genom rivningar.

Staden har kvar sina tre sammanbyggda hamnar längs västra stranden med anslutande entréparker vid Nykvarn och nya hamnen. Angränsande monumentpark och strandpromenader skapades som fina kulisser till hamnarna längs östra stranden. Den gamla järnvägsstationen, omvandlad under senare år till resecentrum, öppnar alltjämt staden för resenären genom sin ståtliga aveny kantad av park. Tornby, Övre Vasastaden, Tannefors och Wahlbecks är några av stadens gamla och mest betydelsefulla industriområden med bevarade miljöer som skildrar stadens industriella utveckling och betydelse.

Garnisonsstaden

Garnisonen etablerades i Linköping som följd av försvarsreformen 1901 och var i funktion fram till nedläggningen 1997. Etableringen tog hänsyn till stadens långa militära tradition, strategiska läge och goda kommunikationer. Garnisonen bestod ursprungligen av en trängkår och två livgrenadjärsregementen. De senare hade bildats ett århundrade tidigare vid Malmen, väster om staden, en av landets äldsta militära övningsplatser med anor från 1500-talet. Trängkårens kasern stod färdig 1911 medan Livgrenadjärernas kaserner invigdes 1922. Kasernerna är uppförda på en

Metodistkyrkan, Snickaregatan. Byggnadsår 1892.

ås med överblick över staden, väl synliga i stadsbilden och med starkt eftertryck av monumentalitet, samlad kraft och styrka.

Folkrörelsernas stad

Folkrörelserna handlar oftast om aktiviteter som samlar folk kring gemensam tro, ideal, mål eller intresse. Väckelserörelserna fick snabb förankring i Linköping och ledde till etableringen av många olika församlingar. Så småningom byggde frikyrkorna egna samlingslokaler som syns i staden idag. Nykterhetsrörelsen bildades för att bekämpa alkoholmissbruket och dess negativa effekter i samhället. I innerstaden återfinns också ett antal ordensbyggnader. Frimurarna, det äldsta sällskapet i staden, är närvarande i stadsbilden genom en representativ byggnad vid Järnvägsparken.

Ett antal stiftelser och föreningar med syfte att främja stadens kulturliv bildades under 1800-talet. Deras arbete har bidragit till etableringen av några viktiga institutioner som definierar staden idag. Östergötlands museum, teatern och biblioteket är representativa exempel. Cirkus är en av landets fyra kvarvarande liknande byggnader och var under en lång tid en viktig evenemangs- och nöjesscen i staden. Arbetarrörelserna har efterlämnat några viktiga byggnadsminnesmärken i staden, med en viktig roll för kulturlivet, Arbis och Folkets hus.

Idrottsrörelsens utveckling återspeglas också i byggnaderna i staden som Sporthallen och Tinnerbäcksbadet.

Den gröna staden

Under 1800- och 1900-talen börjar man anlägga parker och grönområden till nytta och glädje för allmänheten. I borgerliga kretsar blommade friluftsrörelsen med en romantiserande syn på natur och landskap. Vid den här tiden växte egnahemsträdgårdar och koloni- trädgårdar fram. De var framsprungna ur en motreaktion mot industrialismen negativa efterverkningar. Innerstaden visar upp en rad olika typer av

Trädgårdsföreningens entré där Drottninggatan och Apotekaregatan möts.

parker anlagda under olika epoker och i olika stilar. Här finns entréparker till hamnar och resecentrum, byggnadsparker som Domkyrkoparken, Kungsträdgården, Teaterparken, naturparker som Lektorshagen, Magistratshagen, promenadstråk längs Stångån och Tinnerbäcken m.fl.

Profilerna bygger på sådana funktioner som haft en avgörande betydelse för stadens tillblivelse och ut- veckling. Profilerna hjälper till att avläsa och tydliggöra historien i stadsbilden och förstå vad som är viktigt att bevara när staden utvecklas vidare.

Intressant är att ställa sig frågan om vilken profil dagens stadsutveckling kommer att ges i framtiden. Kanske kommer den expansiva utvecklingsprocess som pågår att beskrivas som ett arbete mot en mer hållbar stad, en rundare och tätare stad som hushållar med resurser och som samtidigt blir alltmer självmedveten och globalt inriktad.

Drottninggatan 16. Svarta huset, HJS arkitektur AB, arkitekt Miklos Hargitai Jr. Byggnadsår 2001.

FÖRDJUPNING

3. Stadsbyggnad

Stadens byggstenar

Arbetet med att planera för en utvidgad innerstad och ett Linköping med plats för fler invånare påbörjades redan i *Översiktsplan för staden Linköping* från 2010 och har fördjupats i *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad*. I den senare identifieras en grupp stadsbyggnadsprinciper som ska ligga till grund för ny- och till- byggnadsprojekt i den utvidgade innerstaden. I arbetet med *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* har dessa principer fördjupats och några tillägg har gjorts. Resonemanget bygger på en idé om stadsbyggandets ”byggstenar” som utgör grundelementen i stadsbyggarens arbete. De presenteras här i syfte att öka förståelsen för stadsbyggandet men också som inriktning för arbetet.

- Ett kontinuerligt gatunät
- Stadens offentliga rum
- Stadens byggnader

Kontinuerligt gatunät

Gatunätet är stadens sammanhållande rumsliga system. Gatusystemet är den struktur som staden erbjuder för förflyttning av fordon, varor och människor. Kontinuiteten i gatunätet är viktig för att säkerställa tillgänglighet, orienterbarhet och trygghet. Stadens gator (också andra offentliga rum, se nästa stycke) ska vara öppna för alla. Nätet binder också ihop stadens alla delar och dess invånare, även den omgivande landsbygden. Återvändsgränder påverkar tillgängligheten, känslan av tillträde, de är begränsande och privatiserande. Återvändsgränder bör därmed undvikas när nya stadsdelar byggs ut. En gata som etableras ligger kvar i många hundra år. Gatusystemet är således ett mycket långsiktigt system.

Det kontinuerliga gatunätet lägger grunden för en flexibel utveckling av staden. ”Maskorna”, dvs kvarteren som gatunätet skapar, anger den ekonomiska spelplanen. Maskorna bildar kvarter som i sin tur kan delas in i fastigheter som enskilda eller allmänna

Byggmästaren 2, Järnvägsgatan 8, arkitekt Janne Lundin. Byggnadsår 1890.

aktörer kan bygga ut. Nätets mått, maskornas storlek, diskuteras under rubrik Fastighetsbildning.

Nätet av gator och öppna platser, med siktlinjer och möjlighet till orienterbarhet påverkar hur stadens olika delar kommer att användas, var det uppstår kommersiella lägen, vilka gator som kommer att bli av en lugnare karaktär och var de största chanserna är att många människor naturligt rör sig uppstår. Därför ska gatunätet formges medvetet gällande maskornas storlek, vilka gator som är tänkta som huvudgator, vilka som inte är det inte, vilka målpunkter som ska sammanbindas, vilka siktlinjer som skapas etc.

Offentliga platser

Stadens offentliga platser är alla de öppna, allmänt tillgängliga vistelseytor och mötesplatser som staden erbjuder sina medborgare att utnyttja och njuta av. De består av såväl gröna parkmiljöer som mer hårdgjorda torg och gaturum. De kan utformas på många olika sätt och fungera som vardagsrum, finrum, lekrum, gymnastiksal eller annat utifrån stadens olika behov. Det gemensamma för dem är att de fungerar som plats för möten och rekreation. Stadens offentliga platser bidrar också till stadens identitet och attraktionskraft som besöksmål. Sist men inte minst så bidrar stadens offentliga rum till att bryta segregationen genom att utgöra intressanta och tillgängliga målpunkter för alla invånare.

Linköpings mötesplatser - innerstadens torg och parker är ett parallellt tillägg till *Översiktsplan för staden Linköping* som fokuserar helt på torgens, parkernas och rekreationsområdenas utveckling i Linköping. Där fördjupas dessa resonemang.

Byggnader

Stadens byggnader ramar in gator, torg och parker. Byggnaderna rymmer stadens olika verksamheter såsom bostäder, skolor, lokaler för handel, kultur och arbete. Byggandet sker huvudsakligen utifrån privata initiativ. Det är här de privata aktörerna kommer in och bidrar till staden som helhet. De enskilda byggnadernas arkitektoniska kvalitet diskuteras i nästa kapitel.

Klostergatan 12 och 10, arkitekter Werner Northun respektive Janne Lundin. Byggnadsår 1908 respektive 1911.

Stadsbyggnadsprinciperna

- Byggnader placeras i gatuliv
- Entréer vänds mot gatan
- Gårdar utformas för socialt liv
- Lokaler för verksamhet i bottenvåningarna
- Husens höjd står i relation till gatans bredd
- Särskilt viktiga byggnader placeras fristående
- Torg, parker vegetation och vatten får variation och hållbarhet
- Flera fastigheter/arkitektinsatser inom varje kvarter
- Gatans linjedragning med hänsyn till upplevelsen
- Platsens historia, en resurs

Principer för byggande av stad

Med detta resonemang om staden tre grundläggande byggstenar som bas följer här en presentation av de stadsbyggnadsprinciper som utgör inriktningen för planläggning av tillkommande byggnader i den utvidgade innerstaden och miljöerna kring dessa. Dessa principer ingår också i Utvecklingsplan för Linköpings innerstad men har här kompletterats och fördjupats.

Byggnader placeras i gatuliv

Byggnader placeras huvudsakligen i gatuliv. Argumenten för detta är flera, det skapar väl avgränsade stadsrum och byggnaderna bildar en gräns mellan den offentliga gatan och den privata gården. En sådan princip ger också en effektiv markanvändning. Fasaderna med sina fönster, portar, olika material och detaljer kommer också nära människorna som rör sig i gaturummet och ger dem en direktkontakt med byggnaderna och verksamheterna innanför fasaderna.

Principen medger olika byggnadstyper. Den skapar möjligheter till allt från helt kringbyggda kvarter som mer öppna, kvarter med lamellhus och byggnader av mer fri form, gemensamt är dock att byggnaderna ska placeras framme vid trottoarkanten så att ett avgränsat gaturum kan skapas.

Huvudentréer vänds mot gatan

Huvudentréer vänds mot gatan så att alla människor använder gaturummen när de förflyttar sig till eller ifrån sitt hus eller andra målpunkter. Genom att styra alla till samma gatusystem skapas underlag för möten och stadsliv. Det ger också förutsättningar för affärsverksamheter i byggnadernas bottenvåningar genom att alla som rör sig i staden styrs ut till gatan.

Konsekvensen av att vända huvudentréer mot gatan blir att gårdarna kan utvecklas till fredade, trevliga mötesplatser för kvarterets boende istället för att genomkorsas av entrégångar och i värsta fall användas för parkering. Dock bör man planera för genomgående entréer så att de boende får enkel access till gården.

Viktigt är också att entréerna bidrar till gatans miljö när det är mörkt. Entréer ska därför alltid förses med belysning som bidrar till ljusmiljö som helhet.

Gårdarna utformas för socialt liv i kvarteret

De privata och ostörda gårdar som nämns ovan bör också utformas med hänsyn till solinstrålning så att de blir användbara mötesplatser för kvarterets boende och kan fungera som en fristad för barnen. (Utöver gården erbjuder staden naturligtvis också närparker och andra lekytor.) Cykelparkering behöver kunna ordnas för de boende om det inte finns i andra utrymmen som källare eller dylikt. Den karaktär som beskrivits tidigare med öppningar i kvarteren kan ordnas mot lokalgator om det inte leder till att buller släpps in på gården och under förutsättning att det sker någon form av avgränsning mot gatan så att gården kan utvecklas till en mötesplats för grannar.

Lokaler för verksamhet i bottenvåningarna

Bottenvåningarna bör vara ”öppna” mot gatan och innehålla kommersiell och publik verksamhet. På så sätt ökar gatans offentlighet och attraktivitet d.v.s. att känslan av att gatumiljöerna vänder sig till alla invånare. Förutsättningarna för affärsverksamheter av olika slag stöds genom att människor exponeras mot dem. Det finns också rena bostadsgator i en stad

Bostadshus med verksamhet i bottenvåning. Snickaregatan korsning Ågatan, arkitekter Björn Hedvall och Lars Murgård. Byggnadsår 1955.

och det kan bidra till intressanta skillnader i karaktär inom stadsmassan. Men i sådana lägen i staden bör det eftersträvas att kvartershörn utformas med lokaler för att förstärka stadslivets kontinuitet och leda intresset vidare mot nästa mer intensiva gatumiljö. Om det marknadsmässiga läget är oklart vid byggtillfället kan lokalerna i bottenvåningen för en tid användas till bostäder. Lokaler i stadens bottenvåningar bör därför utformas med en lämplig rumshöjd för att möta detta krav på flexibilitet, dvs att plats finns för installationer för luft och annat som en lokal kräver.

Lokaler i bottenvåningen, men även bostadshusens portar bidrar till stadsmiljön när det blivit mörkt genom medveten ljussättning.

Husens höjd ställs i relation till gatans bredd
Husens höjd och gatans bredd bildar gaturummet. Som nämns ovan skärps rumsupplevelsen om byggnaderna står i gatuliv. Ofta använder man en gammal tumregel som säger att husens höjd bör motsvara gatans bredd då den måttrelationen påverkar ljusföringen. Dagsljus är viktigt för människors välbefinnande och hälsa. Både dagsljus och direkt solljus är viktiga parametrar för miljön på gatan och byggnaders och trottoarers användning. Noteras bör dock att solljusets infallsvinkel varierar stort, såväl över det enskilda dygnet som under året och bidrar till den omväxling som är självklar för livet i Sverige och övriga norra Europa.

Husens höjd bör variera mellan olika delar av staden och utifrån den karaktär som eftersträvas. Solinstrålning och dagsljus i bostadsmiljöer är viktig. Vill man också understödja gatuserveringar är solljuset en övgörande framgångsfaktor. Således är sammanvägningen av gatans bredd och husens höjd en mycket central fråga som får stor inverkan på stadsmiljön. Kvarterens storlek kan kompensera en hög bebyggelse utmed gatan. Hushöjder på norra respektive södra sidan om gatan kan anpassas till infallandevinkeln på solens strålar.

Särskilt viktiga byggnader placeras fristående
Ett fåtal särskilt viktiga byggnader kan med fördel placeras fristående med ett omkringliggande park- eller torgrum, det är sådana byggnader som i stadens utbud har funktioner eller verksamheter som man av olika skäl vill lyfta fram. Här ställs dock extraordinära krav på den arkitektoniska verkshöjden. Det bidrar till variation i den fysiska miljön och till spridningen av målpunkter. Tillsammans med återkommande torg och parker uppstår en rytm och variation i stadsmiljön.

Torg, parker, vegetation och vatten för variation och hållbarhet
Torg och parker har betydelse för stadsmiljön som helhet. De är stadens mötesplatser, både för gemensamma aktiviteter och enskild vila och avkoppling. De bidrar också till stadsmiljön som helhet genom välbehövliga avbrott i gatuperspektiven.

Torg och parker är också landskapsarkitekturelement. De bör därför utformas med målsättningen att skapa en intressant helhet och med en berörande landskapsarkitektur.

För variation i stadsmiljön bör, utöver de stora parkerna, också mindre platser skapas i stadsväven som ursparade hörn eller rena släpp i fasaderna. Företrädelsevis bör de planeras med träd eller grupper av träd. Detta stärker den ”Linköpingska” karaktären som beskrivs tidigare. Sådana anläggningar ger både en möjlighet till lokalt omhändertagande av dagvatten och gynnar ekosystemtjänstproduktionen i staden såsom kylning av stadsrummen heta sommardagar. Samtidigt erbjuder de möjlighet till grönska i stadsrummen där gatubredden inte medger planering av

Byggnad med domkyrkan i bakgrunden, Storgatan bredvid Akilles. Nu rivet.

träd i hela gatusträckningen. Dagvattenhanteringen i staden är en fråga som blir allt viktigare ur ett klimat- och resursperspektiv. Den ger också möjlighet att addera nya intressanta element i stadens offentliga rum.

Flera fastigheter/arkitektinsatser inom varje kvarter

Flera fastigheter/arkitektinsatser inom varje kvarter bidrar till en omväxlande och uttrycksfull stadsmiljö. Detta gör också att en etappvis utbyggnad kan ske vilket gynnar variation och flexibilitet. Om ett kvarter delas upp i flera fastigheter ges också möjlighet för fler, mindre aktörer att verka i Linköping. Frågan om lämpliga storlekar bör alltid avvägas i förhållande till marknadsläget så att projekten blir attraktiva för aktörerna. Detta gäller sådana utbyggnadsområden där kommunen är markägare och kan styra detta. I andra utbyggnadsområden i den utvidgade innerstaden kan motsvarande ambition genomföras t.ex. genom att flera arkitekter anlitas för olika hus i samma kvarter.

Gatans linjedragning formges med hänsyn till upplevelsen

Nya gator i Linköping bör formges med hänsyn till upplevelsen av gaturummen och de omgivande byggnadernas arkitektur. Med fördel kan nya gator dras med viss vinkelförskjutning eller svag böjning för att skapa en intressant och berörande stadsmiljö. På så sätt skapas möjligheten att se byggnadernas fasader när människor förflyttar sig i gaturummet. Även att aktivt planera gatunätet så att vissa byggnader hamnar i gatans fond är eftersträvansvärt i vissa lägen. Det är dessutom viktigt att planera så att torg och parker blir synliga i gaturummen och skapar en rytm utmed gatan och blir tillgängliga för alla. Här är också viktigt att påminna om den grundläggande egenskapen hos gatunätet; att det är kontinuerligt.

Platsens historia, en resurs

Linköping har en lång historia av successiv utbyggnad, vilket framgår av bakgrundskapitlet. Kulturhistoriska spår finns överallt. De kan ha olika värde från ett kulturhistoriskt perspektiv men också stort värde som utgångspunkt för formgivning. Spåren finns som en resurs att använda och bör användas för att förstärka stadens berättelser och därmed skapa en intressant och berörande stadsbebyggelse.

Hållbart stadsbyggande

Hållbart stadsbyggande är idag en självklarhet och utvecklingsarbete pågår inom högskolor, institut, stat och näringsliv för att identifiera och rama in vilka frågor som ingår i planeringen för en hållbar stad. På byggnadsnivå har utvecklingen kommit långt, olika typer av certifieringssystem finns för att visa att man bygger hållbart; Breeam, Leed, Miljöbyggnad brons, silver, guld. Det finns sedan ett antal år också motsvarande arbete när det gäller hela stadsdelar såsom BREEAM Communities och LEED Neighborhood. Men de har inte fått samma genomslag. I Sverige utvecklar därför Swedish Green Building Council tillsammans med samhällsbyggnadsbranschen ett certifieringssystem kallat City Lab. Linköpings kommun följer aktivt utvecklingen i denna fråga. Arkitekturprogrammet belyser den byggda aspekten på staden. När man talar om ”den hållbara staden” så omfattar det mycket mer och framför allt hur människor kan stimuleras till ett mer hållbart beteende. Därför kan endast vissa frågor hanteras inom ramen för detta program. Störst effekt har Arkitekturprogrammets på den sociala hållbarheten, se nedan under ”Social hållbarhet” och frågan om Kulturell hållbarhet. Programmet inverkar också på ekologisk och ekonomisk hållbarhet.

Ekologisk hållbarhet

Arkitekturprogram för Linköping stärker den ekolo-

Järnvägsstationen, arkitekt Adolf Edelsvärd. Byggnadsår 1872. Konstverk Metamorfos, 2005, konstnär Monika Gora.

giska hållbarheten bl.a. genom att i stadsbyggnadsprinciperna ringa in vegetationens och vattnets roll i stadsbyggandet. Dessutom bidrar alla stadsbyggnadsprinciperna tillsammans till ett mer effektivt markutnyttjande vilket är centralt för den ekologiska hållbarheten. Genom att bo och arbeta i en tätare miljö skapas bättre underlag för kollektivtrafik och kortare avstånd till vardagsservice. Detta bidrar i sin tur till ökat kollektivtrafikresande samt att fler väljer att gå och cykla. Linköpings kommun har som mål att vara CO2-neutralt år 2025. Arkitekturprogrammet bidrar i det arbetet genom ovanstående. Andra aspekter på den ekologiska hållbarheten berörs i kapitel 4 Arkitektur. Där lyfts robust som en grundläggande egenskap hos arkitektur som ingår i värderingen av den arkitektoniska kvaliteten..

Ekonomisk hållbarhet

Stadsbyggnadsprincipen om fastighetsindelning bidrar också till den ekonomiska hållbarheten. Den ekonomiska hållbarheten påverkas positivt av att många aktörer ges möjlighet att medverka till utbyggnaden av staden men också att långsiktigt verka i staden. Ansvaret för stadens utveckling och tillväxt delas på så sätt av fler. Stadsbyggnadsprincipen om fler mindre fastigheter erbjuder dessutom fler aktörer att komma till Linköping och fler olika bygg- och fastighetsbolag att bygga upp verksamhet här och ger möjlighet till blandade upplåtelseformer inom samma kvarter. Kvalitetsfrågan är också central här, en stad som bygger med kvalitet skapar långsiktighet både för förvaltning, attraktivitet och efterfrågan. Stadens konkurrenskraft ökar när den intressanta och berörande innerstaden utvecklas, vilket också påverkar den ekonomiskt långsiktiga hållbarheten.

Social hållbarhet

Stadsbyggandet kan bidra till den sociala hållbarheten genom att formge en öppen och tillgänglig stad där människor lätt kan mötas. Detta kan ske genom att gator och torg, parker och rekreationsområden, dvs stadens offentliga rum lokaliseras på ett tillgängligt sätt och att gatusystemet är kontinuerligt, återvändsgränder hindrar framkomlighet och känslan av tillträde. Även genom en medveten lokalisering av stadens offentliga institutioner (målpunkter) såsom skolor, förskolor, handelslokaler, bibliotek, arbetsplatser m.m. säkerställer man att alla stadens invånare får anledning att besöka andra stadelear än den man bor eller arbetar i. I kombinationen mellan en medveten formgivning av stadens gatunät och andra offentliga rum och lokalisering av offentliga målpunkter stöds således den sociala hållbarheten. Det underlättar för människor från olika sociala grupper, med olika bakgrund och ekonomi att mötas trots att de bor på olika ställen. För ett växande Linköping behövs således både ett inriktningen om ett kontinuerligt gatunät efterlevs och att skolor, vårdcentraler, butiker, teatrar, museer, bibliotek, kyrkor, idrottshallar och alla andra typer av målpunkter placeras medvetet så att både målpunkten i sig, och vägen till dessa skapar förutsättningar för möten. En större blandning av fastighetsägare, upplåtelseformer i innerstaden som helhet men också inom varje kvarter bidrar till att bryta segregation och skapa en mer hållbar stad.

Kulturell hållbarhet är också relevant för Arkitekturprogrammet. Den befintliga stadens bebyggelse är en resurs för innerstadens attraktion och kvalitet. Arkitekturprogrammets stadsbyggnadsambitioner och fokus på arkitektonisk kvalitet gäller också redan befintliga byggnader och bidrar på så sätt också till också till den kulturella hållbarheten. Gammalt och nytt kommer att blandas i den utvidgade innerstaden och skapa förutsättningar för stadens framtida identitet och framtida kulturarv.

Gamla gjuteriet, Gjuterigatan 1, arkitekt Janne Lundin. Byggnadsår 1889

FÖRDJUPNING
4. Arkitektur

Arkitektonisk kvalitet

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad ska vara en plattform för en diskussion om arkitektonisk kvalitet och vara ett stöd i de kommunala planeringsprocesserna i både utveckling och bedömning av arkitektonisk kvalitet. Här följer därför ett resonemang om begreppet arkitektur.

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad har som utgångspunkt att all bebyggelse i Linköpings kommuns tätorter som uppförs inom planlagt område är arkitektur och ska kunna beskrivas genom sin arkitektoniska kvalitet.

Arkitekturen förekommer i tre huvudformer i detta program, som landskapsarkitektur, byggnadsarkitektur och vägarkitektur. Vägarkitektur omfattar trafikanläggningar av olika slag som ramper, broar m.m.

Redan den gamle romaren Vitruvius identifierade arkitekturens tre grundegenskaper, Venustas, Firmitas och Utilitas. I Arkitekturprogrammet översätts de till moderna begrepp; Arkitektur är berörande, robust och användbar. Det är kombinationen av dessa tre egenskaper som bygger upp det arkitektoniska objektet. Detta betyder att arkitektur inte bara är en väl gestaltad fasad, arkitektur är också en byggnad som är robust och håller över tid och en byggnad som är användbar och välfungerande. Arkitekturens kvalitet är mycket svår att mäta, men bedömningen ska alltid baseras på ett samspel inom den arkitektoniska helheten, de tre benen.

Arkitektur är samtidigt:
Berörande
Robust
Användbar

Berörande

Arkitekturens berörande aspekt är upplevelsebaserad. Man talar ibland om arkitekturupplevelse, d.v.s. en stark upplevelse av arkitekturen som kan skapas av rymd, ljusflöden, material, akustik eller andra egenskaper hos byggnaden. Även byggnadens ålder och historia påverkar upplevelsen. Alla sinnen används och stimuleras, seendet har stor betydelse, men också känsel, lukt och hörsel. Intellektet påverkas b.l.a. genom symboler och andra meningsbärande arkitektoniska detaljer. Genom träning, kunskap och erfarenhet kan alla människor öka sin medvetenhet om den berörande egenskapen hos arkitekturen.

Robust

Frågan om arkitekturens robusta egenskap är mångfacetterad. Det handlar om dels de traditionella frågorna om hållfasthet, byggnaden får inte rasa in, den ska hålla ute regn och kyla o.s.v. I *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* läggs också frågan om långsiktig hållbarhet in i begreppet. Det vidgar frågan att även omfatta miljöaspekter. Det kan handla om att byggnaden är flexibel och kan användas för olika behov över tiden utan större och resurskrävande ombyggnader. Det kan också handla om att den byggs av förnyelsebara material eller planeras att hålla väldigt länge och att den byggs av giftfria material med liten miljöpåverkan vid uttag och produktion. Robust kan också vara att drifts- och underhållsaspekter på ett annat sätt än idag ingår i budgetering och vid val av lösningar. Kommunens målsättning om ett CO_2-neutralt Linköping 2025 kan lyftas fram under denna rubrik då allt byggande påverkar klimatet mer eller mindre vilken bör vägas in när den arkitektoniska kvaliteten hos en byggnad ska bedömas.

Användbar

Användbarheten bedöms utifrån interiörens mått

Radhus vid Bergdalsgatan, arkitekt Roland Larsson. 1970-tal.

(i plan och sektion) men också hur rum kopplas till varandra. Forskning, Boverkets byggregler och andra föreskrifter anger vad som är minsta acceptabla mått vid t.ex. bostadens planering. Andra dokument och riktlinjer föreskriver stadens måttförhållanden såsom gatusektioner, svängradier m.m.

Frågan om tillgänglighet är en viktig faktor under denna rubrik. Arkitekturen, även landskapsarkitekturen, ska vara tillgänglig för alla, oavsett om man har en funktionsnedsättning eller ej.

Sammanfattningsvis är alla tre egenskaperna av betydelse för kvaliteten, och bör samverka till arkitektur av kvalitet.

De tre strategierna

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad syftar till att skapa förutsättningar för arkitektonisk kvalitet i Linköping. För att uppnå detta krävs att många aktörer bidrar. Kommunen anger genom *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* ett ramverk inom vilket stor frihet lämnas till övriga att bidra. Detta ramverk består av tre strategier för att nå målet. *Strategierna syftar till att skärpa idéinnehållet i varje enskilt projekt och därmed öka kvaliteten på slutresultatet.*

De tre *Strategierna* är:
– Varje projekt ska bidra till den omgivande staden
– Varje projekt ska visa hur det samspelar med sin omgivning
– Varje projekt ska ha en stadsbyggnadsidé/arkitektonisk idé

Varje projekt ska bidra till den omgivande staden
Staden Linköping är en plats för utbyte och möten, en plats att utveckla affärsidéer och kunskap. Den är också en resurs som delas av många. Därför är det betydelsefullt att tillägg sker så att både allmänna och enskilda intressen kan tillvaratas. Varje tillägg är viktigt och välkommet och ska bidra både till ”sig själv” och samtidigt till staden som helhet genom sin arkitektur och sitt innehåll. Exempelvis kan det handla om att samtidigt som en aktör bygger bra bostäder till sina kunder säkerställs att projektet också bidrar till gatans liv genom någon arkitektonisk åtgärd och att en cykelreparatör etablerar sig i lokalen på hörnet.

Varje projekt ska samspela med sin omgivning
Nya hus kan ha många uttryck. Det kan handla om ett expressivt modernt uttryck eller en lugnare, mer stillsam arkitektur, det kan vara pastischer eller formgivning som ligger mitt i den rådande trend- fåran. Friheten är stor. Det är dock viktigt att det finns ett medvetet samspel mellan det nya projektet och de befintliga byggnaderna på platsen. Det kan innebära en arkitektur som medvetet och formsäkert bryter med kvarterets övriga fasaduttryck men samtidigt anpassar sig till omgivande takhöjder eller medvetet infogar ett nytt fasaduttryck men väljer att arbeta med samma färgsättning som omgivande hus. Exempellistan kan göras lång. Det handlar inte om en anpassning och efterhärmning utan återigen om att bidra med kvalitet till helheten och till en berörande och intressant miljö.

Varje projekt ska ha en arkitektonisk idé eller en stadsbyggnadsidé
Arkitektur av kvalitet är resulttet av ett kreativt och noggrant arbete, baserad på erfarenhet, kunskap och förmåga. Den är svaret på ett behov av en eller flera funktioner men också på en idé om hur det ska gestaltas och lösas tekniskt. Genom att formulera de tankar och idéer som driver projektets formgivning och problemlösning, både som helhet och i detalj,

Tannefors kyrka, arkitekter Axel och John Kandell. Byggnadsår 1964.

Parkeringshuset Akilles. En del av stenmuren är kvar.

Det ska framgå av förslagen hur strategierna besvaras. Strategierna ska diskuteras återkommande.

blir slutresultatet bättre. I Linköpings innerstad ska alla projekt kunna beskriva sin arkitektoniska idé. Det skärper tanken och därmed lösningens slutgiltiga form. Dessutom öppnar det för bättre förståelse hos omgivningen, både inom myndighetsväsendet men också hos entreprenörer och alla de som genomför projektet. Det leder till engagemang, vilket i sin tur främjar slutresultatet.

Vad är en arkitektonisk idé?

Först och främst så handlar en arkitektonisk idé om form, det är en idé kopplat till själva formgivningsprocessen, det handlar inte om en idé om en funktion. (Däremot kan funktionen i sig vara en källa till inspiration.) Idén kan ha sin utgångspunkt i många olika företeelser, det kan t.ex. vara platsens speciella förutsättningar, topografi och ljus, riktningar och rörelser, eller en önskan om att ta upp motiv från de omgivande fasaderna och ge dem en modern tolkning, det kan handla om eller hur ljuset ska spridas i byggnad och kvarter, om hur man ska röra sig i byggnaden eller parken man designar. Arkitekten ska beskriva sina arkitektoniska utgångpunkter, vad är det som ska uttryckas, studeras, utforskas i just detta enskilda formgivningsprojekt? En stark inspirationskälla kan fungera som utgångspunkt, en annan kan vara en önskan om att utforska ett speciellt material o.s.v. Exemplen är många i arkitekturhistorien och i den samtida arkitekturen. Idén som ska presenteras tillsammans med övriga handlingar ska handla om arkitekturen och dess form, inte enbart innehållet i byggnaden.

Avslutningsvis

Det ska framgå av förslagen som presenteras hur dessa strategier besvaras. Detta gäller även projekt som arbetas fram internt i kommunen. I en detaljplan till exempel kan frågorna användas som stöd för beskrivning av planens syfte. Strategierna ska följa projektet och diskuteras under hela processen.

Tre strategier

- Varje projekt ska bidra till den omgivande staden.
- Varje projekt ska samspela med sin närmaste omgivning.
- Varje projekt ska ha en arkitektonisk idé eller en stadsbyggnadsidé.

Innergård, Snickaregatan.

FÖRDJUPNING

5. Arkitektonisk kvalitet i de kommunala processerna

I kommunens planeringsprocesser läggs grunden för den arkitektoniska kvaliteten. Genom att förtydliga hur detta omfattande ämne behandlas i de kommunala processerna öppnas möjligheter till initiativ, kreativitet och engagemang från alla parter som deltar i byggandet av staden.

Översiktsplanen ger övergripande inriktningar för arkitekturen och stadsmiljön

Idag behandlas arkitektonisk kvalitet och stadsbyggnadsfrågor i kommunens översiktsplaner på lite olika sätt beroende på planens inriktning och fokus. Frågan behandlas, av naturliga skäl, översiktligt. I kommande översiktsplaner bör de tre strategierna användas som ett underlag för en idédiskussion kring mål med planen och ge övergripande inriktningar för arkitekturen och stadsmiljön inom det geografiska område som planen gäller.

Detaljplaner i den utvidgade innerstaden

Arkitektonisk kvalitet behandlas i alla detaljplaner men detaljeringsnivån på planbestämmelserna varierar för närvarande. För att skapa förutsättningar för initiativ från stadens olika aktörer och samtidigt ge kommande detaljplaner en hållbarhet över tid bör huvuddelen av de planer som tas fram endast reglera stadsbyggnadsdimensionen av de blivande byggnaderna. Det kan t.ex. betyda att det som regleras är byggnadens placering på fastigheten, utbredning och höjd samt angöring och andra kvaliteter som är centrala som bevaransvärda träd m.m. Just denna avvägning mellan volym och tomrum inom fastigheten och i förhållande till den närmaste omgivningen lägger grunden för den slutliga byggnadens samspel med sin omgivning och utgångspunkt för avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen. Sådana generella planer ger stor handlingsfrihet, men under ansvar, för övriga aktörer. Noteras bör dock att i känsliga kulturhistoriska lägen eller andra av strategisk betydelse för staden som helhet, kan det vara befogat med en relativt specifik reglering av utformningen.

Detaljplanerna i Innerstaden utgår ifrån stadsbyggnadsprinciperna.
Detaljplanens bebyggelse beskrivs översiktligt utifrån de tre strategierna.

Huvuddelen av detaljplanerna reglera endast stadsbyggnadsdimensionerna i projektet.
I känsliga kulturhistoriska, eller andra lägen av betydelse för staden som helhet, kan det vara befogat med en relativt specifik reglering av utformningen.

Att i detaljplanen reglera byggnadens användning ingår också i planarbetet och påverkar byggnadens slutgiltiga arkitektur, men också den stadsmiljö som skapas. Dessa användningsbestämmelser kan också vara rimligt flexibla. Även detta bidrar till detaljplanens långsiktighet och robusthet över tid.
Detaljplanerna i innerstaden ska utgå ifrån stadsbyggnadsprinciperna. I praktiken betyder det att stadsbyggnadsprinciperna fungerar som en plattform för formgivningen för att sedan fördjupas och preciseras i arbetet med de enskilda detaljplaner.

Planerad bebyggelse ska översiktligt beskrivas utifrån de tre strategierna. Beskrivningen kan med fördel ingå i planens syfte. På detaljplanenivå handlar idén som

Storgatan 7, arkitekt Alexander Eriksson SAR. Konstnär okänd.

efterfrågas om en stadsbyggnadsidé och huvudsakligen vara formulerad på stads- byggnadsnivå. Men det kan också finnas behov av ett mer detaljerat idéarbete till stöd för stadsmiljön redan i det här skedet. Det kan då handla om någon enskild generell detalj såsom utformning av att sockel ska göras markerad, att uthängande balkonger inte tillåts, att entréparti ska markeras i två våningar eller liknande. Övriga intentioner och idéer om slutresultatets berörande, robusta och användbara kvaliteter bör endast anges om det råder synnerliga skäl, som nämndes ovan.

Arkitektonisk kvalitet i bygglov

I bygglovsprövningen sker en mycket viktig bedömning av projektets arkitektoniska kvalitet. Prövningen sker mot aktuell detaljplan och med stöd bl.a. av PBL 8 kap, 1§. Professionella, sakkunniga bedömningar görs av kontorets bygglovsarkitekter och bygglovshandläggare i dessa ärenden. Arkitektonisk kvalitet bedöms utifrån att varje projekts berörande, robusta och användbara egenskaper.

Lagtexter, råd och riktlinjer stödjer bygglovshanteringen när det gäller bedömning av användbarhet. Samma sak gäller byggnadsinspektörer och kvalitetsansvariga som ansvarar för bedömning av delar av robustheten som t.ex. konstruktion, energieffektivitet och andra lagstadgade frågor.

PBL 8 kap 1 § En byggnad ska
1. vara lämplig för sitt ändamål,
2. ha en god form-, färg- och materialverkan, och
3. vara tillgänglig och användbar för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga.

Den berörande aspekten d.v.s. helhetsverkan och detaljutformning, arkitektonisk idé, uttrycksfullhet m.m. bedöms också av bygglovsarkitekten och bygglovshandläggaren. Denna professionella och sakkunniga bedömning av byggnadens uttryck och gestalt tar stöd i ovan nämnda paragraf i PBL.

Kommunen skapar genom *Arkitekturprogram Linköpings innerstad* ett kommunalt inriktningsdokument som visar en tydlig ambition som stödjer lagstiftningens formulering i PBL 8 kap, 1§.

Arkitektonisk kvalitet i markanvisningar

Markanvisningsförfarandet är kommunens kanske effektivaste verktyg för att stimulera till arkitektonisk kvalitet i bostadsbyggandet. I förlängningen av det påståendet innebär det att en aktiv markpolitik är den mest strategiska frågan för att uppnå Arkitekturprogrammets mål och syften. Det kommunala markägandet ger möjlighet till påverkan och därmed goda förutsättningar för målinriktad utveckling.

När det gäller utbyggnad på den egna marken beslutar kommunen idag hur själva markanvisningen ska ske för varje aktuellt projekt. Om en markanvisning gäller bostäder genomförs den som en anbudstävling eller, i undantagsfall, som direktanvisning. Detta framgår av kommunens Markanvisningspolicy som nyligen antogs. Kriterierna för kommunens bedömning kan variera från projekt till projekt och är ett hjälpmedel för att kommunen ska uppnå den inriktning på samhällsbyggande som önskas. Enligt riktlinjerna ska *”varje bostadsprojekt markanvisas efter sina egna*

Belyst trappa upp till Stolplyckekapellet.

förutsättningar och ska behandlas individuellt. Kommunen förbehåller sig därför rätten att lägga fast specifika bedömningsgrunder för markanvisning i varje enskilt område. Vilka kriterier, ett eller flera, som ska användas och hur de ska viktas bestäms således från falla till fall och beskrivs i ett markanvisningsprospekt. I markanvisningspolicyn anges kriteriet Arkitektonisk kvalitet som möjligt att använda."

I linje med *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* bör ovanstående kvalitetskriterium alltid användas vid markanvisningar i den utvidgade innerstaden. Viktigt är att dessa är tydliga och bygger på de tre *Strategierna*.

Stadsbyggnadsprincipernas inriktning mot fler och mindre fastigheter, kommer att leda till många markanvisningsprocesser under den framtida utvecklingen av staden. Idealet vore att i varje enskilt fall ha en anbudstävling med inlämning av genomarbetade tävlingsförslag från alla intressenter. Det skulle innebära att alla de intresserade byggherrarna ritade varsitt förslag som sedan bedömdes av en jury. Det skulle dock sammantaget kräva en alltför stor insats från byggherrarna framöver. Ett sådant förfarande bör istället användas i extra känsliga lägen eller på extra värdefulla platser. I andra lägen används olika modeller för kvalitetsbedömning t.ex. genom att byggherren visar referensprojekt och formulerar en arkitektonisk idé kring projektet som kan användas som underlag vid kontraktsskrivning och att bygglov krävs för att markupplåtelsen ska kunna slutföras etc. Av markanvisningsprospektet ska det tydligt framgå vilka bedömningskriterier som kommer att användas. Det är en framgångsfaktor att processen upplevs som transparent och rättvis.

Vid markanvisningar i den utvidgade innerstaden bör kvalitetskriteriet alltid användas.

Vid markanvisningar i den utvidgade innerstaden kan somliga komma att ske på redan detaljplanelagd mark för att på så sätt underlätta för de aktörer som har behov av korta processer för att kunna delta. I andra lägen kan markanvisningen komma att ske före detaljplaneläggning för att för att öppna upp för ett bredare idéarbete.

Sammanfattningsvis, olika metoder för att säkerställa kvalitet i slutprodukten kommer att användas vid markanvisningar i den utvidgade innerstaden. Underlagen kommer dock att formuleras på olika sätt beroende på plats och situation.

Biblioteket, arkitekt Johan Nyrén, inredning av Karin Nyrén. Byggnadsår 2000.

FÖRDJUPNING

6. Arkitektonisk kvalitet i olika sektorer

Olika sektorer av byggande

Byggande sker inom olika sektorer. De har sinsemellan olika kultur och förutsättningar. Bostadsbyggandet sker inte på samma villkor som det offentliga byggandet, än mindre än det kommersiella kontorsbyggandet. Arbetet med den arkitektoniska kvaliteten bör anpassas till respektive sektors förutsättningar. De kan bero på olika ekonomiska ramar, olika syn på långsiktigheten i investeringen, olika tradition inom respektive sektor etc.

Kommunens byggande ska vara ett föredöme. För att nå dit bör en rad förändringar ske i rådande rutiner. Grundläggande är att arkitektonisk kvalitet ska ingå som en självklar del i alla projekt och vid upphandling av konsulter enligt Lagen om offentlig upphandling (LOU).

Arkitektonisk kvalitet i det offentliga byggandet

Kommunens byggande bör gå före, vara ett föredöme. För att nå dit bör en rad förändringar ske i rådande förväntningar på arkitektonisk kvalitet. Grundläggande är att arkitektonisk kvalitet bör ingå som ett krav i alla projekt och vid upphandling av konsulter enligt Lagen om offentlig upphandling. Ramavtal utvärderas utifrån kvalitet. Arkitekttävlingar kan användas i särskilt för staden betydelsefulla lägen.

Det offentliga byggandet sker i Linköpings kommun huvudsakligen genom de kommunala bolagen Lejonfastigheter, St Kors, Stångåstaden samt Tekniska verken. De agerar på uppdrag av kommunens förvaltningar eller genom ägardirektiv. Även privata bolag konkurrerar om att få bygga kommunala anläggningar. På samtliga aktörer ska kvalitetskrav ställas i enlighet med de tre strategierna.

Arkitektonisk kvalitet i bostadsbyggandet

Behovet av ett effektivt (läs snabbt) och billigt bostadsbyggande är stort. Det industriella byggandet är en realitet i dagens bostadsproduktion. Många anser att det lett till en ensartad bostadshusestetik med mycket enkel och upprepad fasadutformning. Mest slående är kanske de upprepade fönstertyperna där samma modeller av fönster återfinns hos många byggbolag, men även samma finkorniga fasadputs i olika färgfält för försök till variation, betongelement med grova skarvar, punkthusvolymer med pulpettak samt ständig upprepning av samma typ av entrépartier, fönster, balkonger etc. Samtidigt kan planlösningar vara väl utformade och erbjuda goda boendemiljöer. Billigt bostadsbyggande står inte alltid i konflikt med kvalitetsambitioner.

Mycket handlar om hur husen inordnas i ett stadsbyggnadssammanhang. När stadsbyggnadsprinciperna tillämpas ingår de tillsammans i en helhet och bidrar till stadslivet. Branschen bör dock uppmanas att ta fram modeller med genomgående trapphus på bottenvåningen samt hörnlösningar så att kvarteren kan slutas.

Samtidigt ska noteras att bostadsmarknaden är

Oavsett om det handlar om ett exklusivt eller prispressat bostadsbyggande ska stadsbyggnadsprinciperna och de tre strategierna tillämpas.

Belvederen, Trädgårdsföreningen, stod klart 1881 och är idag ett uppskattat café. Arkitekt Axel Brunskog.

marknadsstyrd vilket innebär att i kommersiellt gångbara lägen kan bostadshus med mycket exklusiv och speciell arkitektur komma att byggas. Det kommer många till del, inte som boende kanske, men det bidrar i stadsmiljön som alla har tillgång till. Oavsett om det handlar om ett exklusivt eller prispressat bostadsbyggande ska stadsbyggnadsprinciperna tillämpas och de tre målsättningarna presenteras.

Arkitektonisk kvalitet i det kommersiella byggandet

Det kommersiella byggandet innehåller olika typer av byggnader, det handlar om kontor, hotell, handelslokaler, industrilokaler, lager m.m. Ofta finns en ambition att i byggnaden uttrycka ett varumärke eller identitet. Många företag har en speciell designmanual för sina byggnader och ofta är hela huset i sig ett varumärke. Det senare gäller bl.a. bilhandelslokaler, hamburgerkedjor, bensinstationer men också andra stora försäljningsenheter. Dessa verksamheters byggnader ska även de bidra till staden, samverka med staden och ha en arkitektonisk idé. Det kan innebära viss modifiering av själva byggnadens design för att anpassas till omgivningen eller på annat sätt skapa en helhet. Det innebär framför allt att de aktuella byggnaderna placeras på ett sådant sätt att de inordnas i omgivande strukturer och riktningar. För kontorsbyggandet i innerstaden gäller samma sak.

Arkitektonisk kvalitet i byggandet av torg och parker

Strategierna ska kunna besvaras och bedömning av kvaliteten ske enligt samma egenskapskrav som för byggnaderna, dvs parker och torg ska också vara berörande, robusta och användbara, precis som byggnaderna.

Linköpings kommuns *Stadsmiljöprogram* används idag för att styra hur stadskärnans torg och gator ska utformas. Det anger en hög kvalitet och ambition vilket också syns i stadskärnan. Få städer i Sverige kan uppvisa en så hög nivå på markarbeten i sin stadskärna som Linköping. Nu när innerstaden utvecklas och växer behöver stadsmiljöprogrammet uppdateras. Det bör ske i samverkan med båda de andra tilläggen till *Översiktsplan för staden Linköping* dvs *Linköpings mötesplatser - innerstadens torg och parker* och *Trafikplan för Linköpings innerstad.* Båda dessa planer anger inriktningar som också bör ligga som utgångspunkt för en aktualisering, se kap 9, Handlingsplan för fortsatt arbete.

Landskapsarkitekturens kvalitet är av stor betydelse för stadsmiljön. Därför ska krav på utformningen av innerstadens torg och parker vara samma som för stadens byggnader.

Det geografiska område som stadsmiljöprogrammet beskriver idag är betydligt mindre än vad den uppdaterade versionen ska omfatta så de lösningar som tas fram behöver vara mer flexibla och inte fullt lika ömtåliga, d.v.s. erfarenheter från användandet av det nuvarande Stadsmiljöprogrammets lösningar bör beaktas vid omarbetningen.

Arkitektonisk kvalitet i byggandet av infrastruktur

Vägarkitekturens kvalitet är också av stor betydelse för stadsmiljön. Därför ska krav på utformningen av olika vägobjekt såsom briar, ramper, räcken, tunnlar m.m. vara samma som för stadens byggnader. De tre

Folkets Parksgatan. Arkitekt Winell & Jern Arkitekter AB. Inflyttning etappvis mellan 2014-2015.

strategierna ska kunna besvaras och bedömning av kvaliteten ske enligt samma egenskapskrav som för byggnaderna.

Arkitektoniska riktlinjer för våra infrastrukturprojekt i innerstaden ska också ingå i ett aktualiserat stadsmiljöprogram. Intentionerna i *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad* kan biläggas infrastrukturprojekt så att utformningen av gator och andra trafikanläggningar stödjer detta.

Konst i det offentliga rummet

Konstnärliga verk i de offentliga rummen bidrar till stadens identitet och till att nå visionen ” Mer och bättre innerstad”. Offentlig konst kan i hög grad bidra till att stadens offentliga platser, tillsammans med landskapsarkitekturen och den omgivande bebyggelsens kvalitet, får den berörande dimension som eftersträvas. Sedan mitten av 1990-talet arbetar Linköpings kommun aktivt med uppförande av offentlig konst enligt den så kallade enprocentsregeln. I ett utdrag från kommunfullmäktiges protokoll 2010-03-30, § 39, (Dnr KS 2010-198) beskrivs detta arbete enligt följande:

”Vid nybyggnad av byggnader för kommunal verksamhet ska bolagen i investeringskalkylen avsätta 1 % av byggnadskostnaden för konstnärlig gestaltning. Som nybyggnad räknas i detta sammanhang även tillbyggnader och sådana ombyggnader som föranleds av ändrad användning. De avsatta medlen för konstnärlig utsmyckning av byggnader där kommunen är hyresgäst ska ställas till kultur- och fritidsnämndens förfogande.”

Konstnärliga insatser utifrån 1 %-regeln ska planeras in redan i tidigt skede. Nya rutiner för samordning mellan Linköpings konsthall/kultur- och fritidsförvaltningen och övriga kommunala förvaltningar behöver utarbetas.

Konst i Trädgårdsföreningen.

Monika Goras skulptur i Järnvägsparken är populär bland banren.

Cykelport under Steningerondellen, konstnär Ulla Ridderberg.

7. Riksintressen

Inom den framtida utvidgade innerstaden i Linköping finns riksintressen för kulturmiljövård, friluftsliv, kommunikationer, luftfarten och totalförsvaret. Kommunen har redovisat sin syn på riksintressena i bilagan *Riksintressen i Linköpings kommun*, som hör till den 2010 antagna översiktsplanen *Gemensam översiktsplan för Linköping och Norrköping*.

Sedan kommunens beslut 2010 har några förändringar skett avseende statens anspråk på riksintressen. Trafikverket har beslutat om val av korridor för Ostlänken. När översiktsplanen antogs 2010 var detta beslut inte fattat. Trafikverket har också gjort ändringar beträffande avgränsning av riksintresset Linköpings flygplats. Försvarsmakten har redovisat nya beskrivningar och avgränsningar av totalförsvarets riksintressen. Vissa förändringar av riksintresseområdena för naturvård har också skett.

Saabs flygplats är riksintresse för luftfart, dvs civil flygverksamhet. Bullerstörningarna från den civila flygverksamheten är emellertid av liten omfattning och innebär inte någon begränsning för bostadsbyggande i innerstaden.

Den så kallade Riksintresseutredningen (*Planering och beslut för hållbar utveckling – Miljöbalkens hushållningsbestämmelser*, SOU 2015:99) överlämnades till Miljö- och energidepartementet i december 2015. Utredningen har skickats på remiss - remisstiden gick ut 2017-02-28. Enligt direktiven skulle utredaren föreslå ett system som inte leder till onödiga inskränkningar i användningen av mark- och vattenområden, som är rättssäkert, enkelt, överskådligt och begripligt och där avvägningar kan göras mellan riksintressen och tillgodoseendet av bostadsförsörjningsbehovet. Linköpings kommun är, i likhet med många andra remissinstanser bl a Sveriges Kommuner och Landsting, frågande mot utredningens förslag.

När detta skrivs finns alltså stora oklarheter när det gäller utformning av ett nytt riksintressesystem. Linköpings kommun kommer att ta ställning till det fortsatta arbetet efter det att riksdagen har fattat beslut om ett nytt riksintressesystem och en översyn av nuvarande riksintresseområden genomförts.

Nedan redovisas riksintressena inom berört område av *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad*. Dessutom görs en kortfattad redovisning av hur kommunen avser att tillgodose riksintressena.

Riksintressen för kulturmiljövården

Linköpings stadskärna

Översiktsplan för staden Linköping har som inriktning att ett bevarande av stadskärnans kvaliteter är grundläggande och att framtida förändringar i huvudsak ska bidra till att förstärka och utveckla den karaktär som redan finns. De kulturhistoriska värdena ska brukas och ses som en tillgång. Det tematiska tillägget *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad* innebär ingen förändring i detta synsätt.

Kommunen vidhåller den avgränsning och de rekommendationer som länsstyrelsen och kommunen kom överens om i samband med upprättandet av Översiktsplan för Linköpings innerstad, 1995. Detta innebär att nedanstående rekommendationer kommer att vara vägledande vid prövning av detaljplaner, områdesbestämmelser, bygglov, rivningslov och marklov inom det avgränsade riksintresseområdet.

1. Befintliga gatusträckningar, befintliga kvartersindelningar och befintliga kvarterslinjer bör i huvudsak bibehållas. Gatuöverbyggnader, till exempel inglasningar och broar, bör undvikas.
2. Parker, alléer och grönytor av kulturhistoriskt

Hunnebergsgatans äldre bebyggelse, gårdar med byggnader från 1700- och 1800-talen.

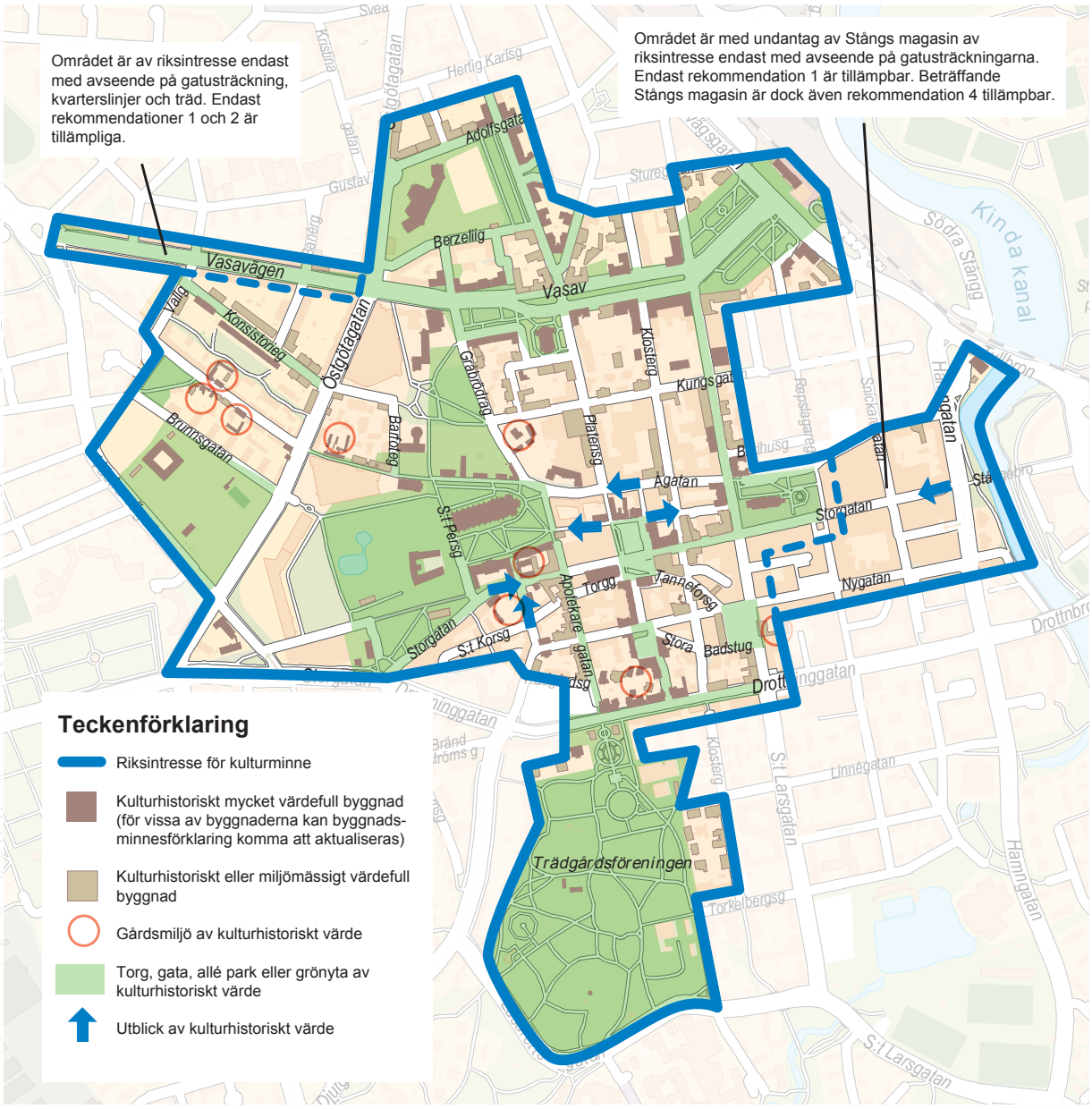

Riksintresse för kulturmiljövården, Linköpings stadskärna.

värde* bör bevaras. De gatuträd och träd på kvartersmark som har betydelse för stadsbilden, bör bevaras.

3. En ny byggnad bör i regel placeras i tomtgräns mot gata. Byggnaden bör ej vara högre än omgivande bebyggelse. En byggnads proportioner, takform, taklutning, material och färger bör harmonisera med omgivningen.
4. Befintliga byggnader av kulturhistoriskt eller miljömässigt värde** får inte förvanskas. Sådana byggnader skall underhållas så att deras särart bevaras. Ovan nämnda byggnader bör inte rivas.
5. Förändringar av torg och gaturum (markbeläggning, belysning, möblering, träd m.m.) bör prövas med hänsyn till de kulturhistoriska och miljömässiga värdena.
6. Vid prövning av väsentliga förändringar enligt punkt 1-5 bör samråd ske med antikvarisk expertis.

**) Med ”parker, alléer och grönytor av kulturhistoriskt värde” avses de parker, alléer och grönytor som markerats på kartan ”Riksintresset Linköpings stadskärna”.*

***) Med ”Befintliga byggnader av kulturhistoriskt eller miljömässigt värde” avses de byggnader som fått markeringen ”kulturhistoriskt mycket värdefull byggnad” eller ”kulturhistoriskt eller miljömässigt värdefull byggnad” på kartan ”Riksintresset Linköpings stadskärna”.*

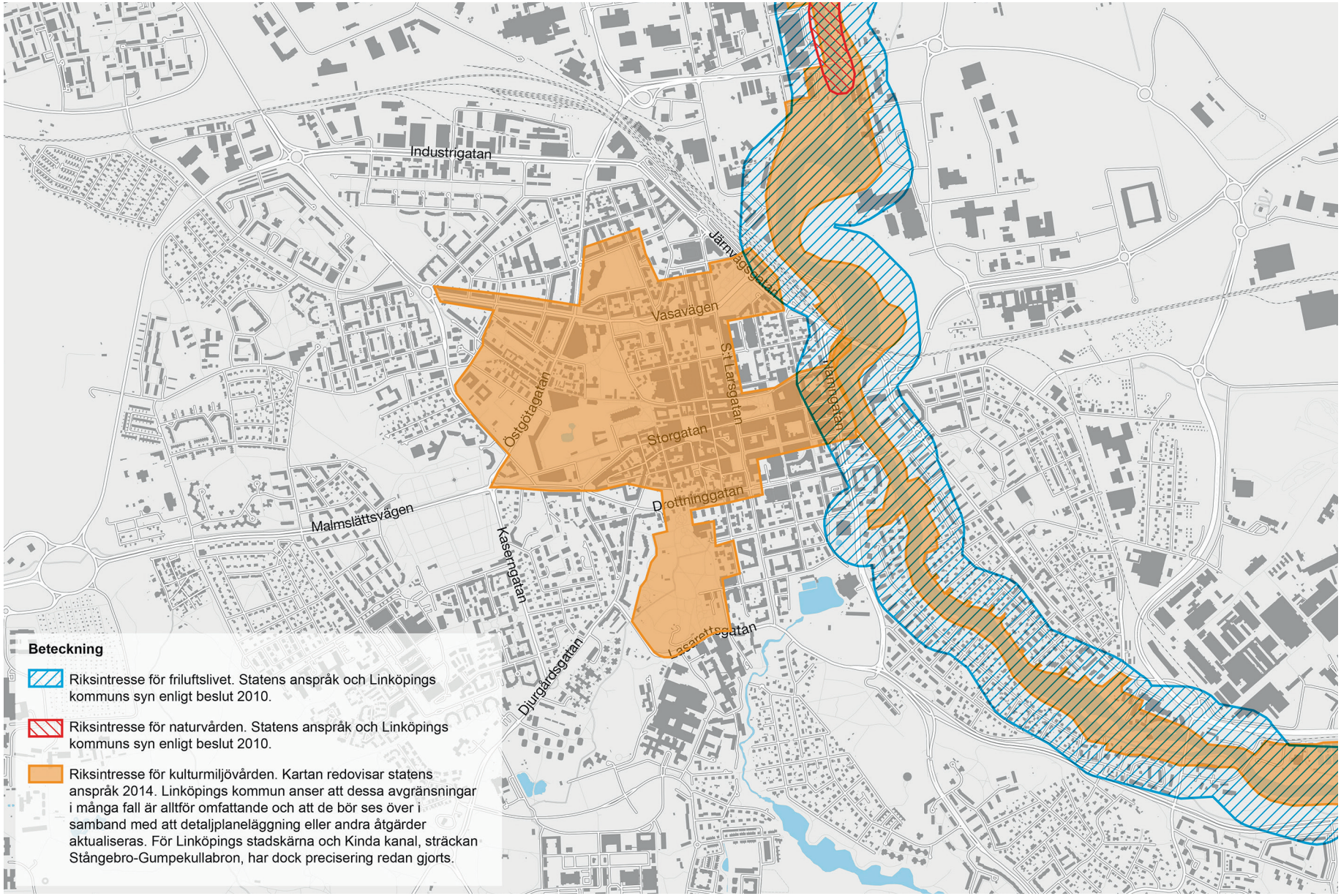
Industrigatan
Järnvägsgatan
Vasavägen
S:t Larsgatan
Östgötagatan
Storgatan
Drottninggatan
Malmslättsvägen
Kaserngatan
Djurgårdsgatan
Lasarettsgatan
Beteckning
Riksintresse för friluftslivet. Statens anspråk och Linköpings kommuns syn enligt beslut 2010.
Riksintresse för naturvården. Statens anspråk och Linköpings kommuns syn enligt beslut 2010.
Riksintresse för kulturmiljövården. Kartan redovisar statens anspråk 2014. Linköpings kommun anser att dessa avgränsningar i många fall är alltför omfattande och att de bör ses över i samband med att detaljplaneläggning eller andra åtgärder aktualiseras. För Linköpings stadskärna och Kinda kanal, sträckan Stångebro-Gumpekullabron, har dock precisering redan gjorts.

Stångåns vattensystem
Kommunens rekommendationer för att tillgodose riksintresset för kulturmiljövård är: ”För att bibehålla kanalområdets värde från kulturhistorisk synpunkt ska byggnader och tekniska anläggningar från den tid då kanalen anlades eller hade betydelse för varutransporter och som hört samman med kanalverksamheten bevaras och underhållas. Säkerställande ska ske genom byggnadsminnesförklaring eller planläggning.”

För sträckan Stångebro – Gumpekullabron har riksintresset preciserats till att innefatta:

1. Kajerna vid Nya Hamnen
   Den västra stranden på sträckan Stångebro – Gumpekullabron är i sin helhet stenskodd. Här finns också stentrappor, pollare och förtöjningsringar av järn. Dessa anläggningar utgör den så kallade Nya hamnen, som togs i bruk 1867 och utvidgades 1881.
2. Gamla Tullhuset
   Färdigställt 1876 efter stadsbyggmästare Henrik Elfwings ritningar.
3. Stångs magasin
   Stångs magasin har använts som magasin under kanaltiden, inte minst med koppling till Göta kanal. Byggnaden är uppförd som kvarn i början av 1800-talet, men förlorade när Kinda kanal anlades förutsättningen att fungera som kvarn. Stångs magasin ingår även i riksintresset för Linköpings stadskärna.
4. Kinda kanals nuvarande så kallade gästhamnsbyggnad, det vill säga byggnaden sydväst om Stångs magasin.

Avvägningar mellan Stångåns vattensystem/riksintresse för kulturmiljö och Ostlänken/riksintresse för kommunikationer kommer att göras i det fortsatta arbetet med bland annat järnvägsplan och detaljplaner. Kommunen anser inte att motstående riksintressen bör hindra utbyggnad av riksintresset Götalandsbanan/Ostlänken.

Göta kanals vattensystem
För avsnittet från Roxen till Nya hamnen, det vill säga till och med Stångs magasin, överlappar Göta kanal och Stångåns vattensystem varandra. De värden som redovisas under preciseringen av riksintresset Stångåns vattensystem tillgodoser även riksintresset Göta kanals vattensystem.

Riksintresse för friluftslivet
Stångåns vattensystem
Kommunens rekommendationer för att tillgodose riksintresset för friluftsliv är: ”För att tillgodose friluftslivets intressen ska möjligheterna att röra sig utmed stränderna, till exempel genom strandpromenader, bibehållas och utvecklas inom den befintliga staden och tillgodoses i samband med utbyggnad av staden”.

Göta kanals vattensystem
Kommunens rekommendationer för att tillgodose riksintresset för friluftsliv är: ”För att tillgodose friluftslivets intressen ska möjligheterna att röra sig utmed stränderna, till exempel genom strandpromenader, bibehållas och utvecklas inom den befintliga staden och tillgodoses i samband med utbyggnad av staden”.

Riksintresse för totalförsvaret
Malmens flygfält utgör riksintresse för totalförsvaret. Riksintresset har en omgivningspåverkan dels i form av buller, dels i form av hinderfrihet. Influensområdet för buller ligger utanför aktuellt planområde. Vad gäller höga objekt, 20 m och högre utanför samlad bebyggelse och över 45 m inom samlad bebyggelse, är hela landets yta influensområde enligt Försvarsmakten. Plan- och bygglovsärenden som rör sådana höga objekt ska remitteras till Försvarsmakten. Kommunen har inte accepterat att hela kommunen är influensområde för höga objekt.

Lokstallet med Tornet i bakgrunden, arkitekt Tovatt arkitekter.

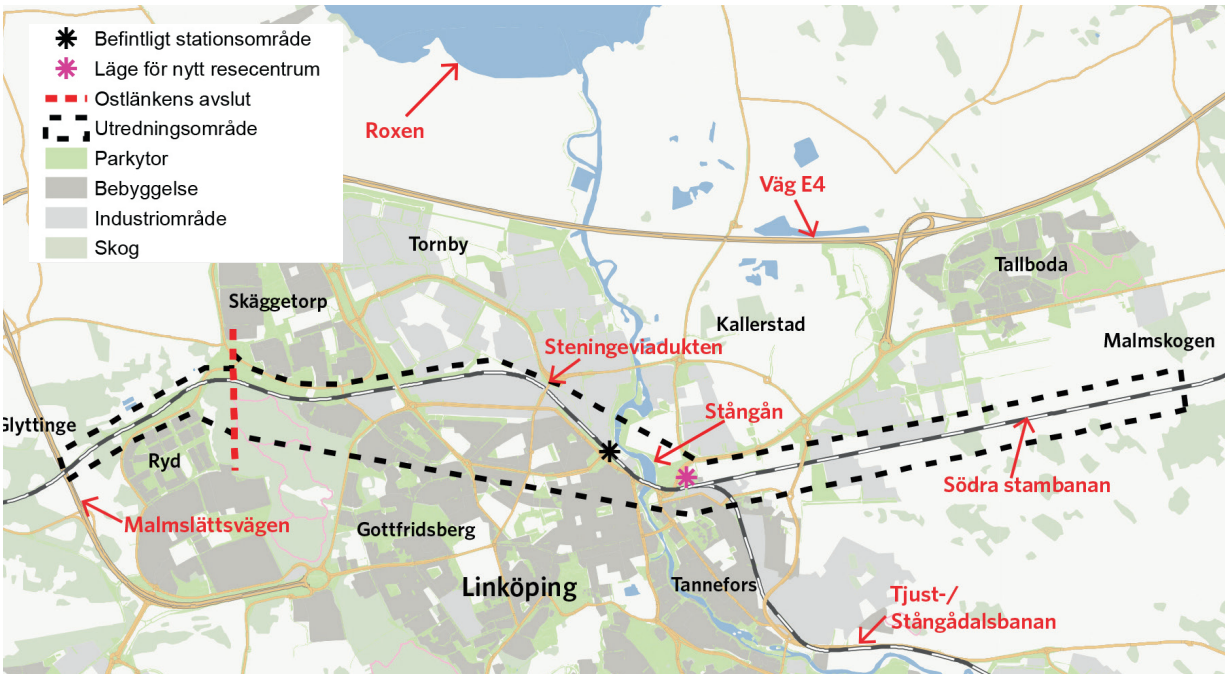

Kartan redovisar den kompletterande järnvägsutredningens utredningsområde. Trafikverket 2014.

Riksintresse för kommunikationer

Luftfarten

Saabs flygfält är av riksintresse för luftfarten. Inga åtgärder som hindrar flygtrafik enligt gällande tillstånd bör tillåtas inom riksintresseområdet. Riksintressets avgränsning består dels av själva flygplatsområdet, dels av influensområdet, det vill säga den yttre gränsen av den sammanlagda ytan av flygplatsens hinder-begränsande yta och bullerbegränsande yta. Beträffande hinderfrihet redovisas influensområdet i kartan. Beträffande flygbuller kommer Boverkets allmänna råd för flygbuller, det vill säga bland annat FBN 55 dBA, att tillämpas. Influensområdet redovisas i kartan. .

Järnvägen

Järnvägarna Södra stambanan, Götalansbanan/ Ostlänken samt regionbanorna Linköping-Hultsfred inklusive terminalanläggningar och bangårdar utgör riksintressen. Järnvägarna ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra tillkomsten eller utnyttjandet av dem. Götalandsbanans/Ostlänkens korridorer redovisas på kartan. Kommunen anser inte att motstående riksintressen bör hindra utbyggnad av riksintresset Ostlänken/Götalandsbanan.

Kompletterande järnvägsutredning Ostlänken

Trafikverket genomförde under 2013-2014 en Komplettering till järnvägsutredning Ostlänken, för centrala Linköping sträckan Malmskogen-Glyttinge (utställningshandling, februari 2014) . Syftet med utredningen var att studera Ostlänkens hela sträckning genom centrala Linköping inklusive möjligheten att förlägga banan under mark. I den kompletterande utredningen studerades fyra korridorer. Utredningsområdet omfattar sträckan mellan Malmskogen och Glyttinge, vid Malmslättsvägen.

De studerade korridorerna i den kompletterande utredningen är:

Korridor A - Ostlänken och Södra stambanan ovan mark och på upphöjd bro över Stångån enligt förslag från järnvägsutredningen 2010.

Korridor B - Ostlänken och Södra stambanan ovan mark och på upphöjd bro över Stångån med fortsättning till Glyttinge.

Korridor C - Ostlänken och Södra stambanan i tunnel under staden.

Korridor D - Ostlänken i tunnel under staden och Södra stambanan ovan mark och på upphöjd bro över Stångån.

Kommunfullmäktige i Linköping har mot bakgrund av den kompletterande järnvägsutredning fattat beslut om att förorda korridoralternativ C. Med anledning av detta är korridoralternativ C utgångspunkt för *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad*..

Storgatan 42, byggherre Maria Meijer, arkitekt okänd. Byggnadsår cirka 1800.

8. Miljöbedömning

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad är ett tillägg till *Översiktsplan för staden Linköping* (antagen av kommunfullmäktige 2010). Miljöbedömningen är en komplettering till miljökonsekvensbeskrivningen för översiktsplanen för staden. Bedömningen av vilka konsekvenser för miljön som *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* kan komma att medföra har således gjorts med utgångspunkt i bedömningen av miljökonsekvenser av *Översiktsplan för staden Linköping*.

Sammanfattning av programmet

Arkitekturprogrammet tar sin utgångspunkt i två visioner, dels *Översiktsplanen för staden Linköping*:

- Rundare, tätare och mer sammanhängande stad

och dels *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad*:

- Mer och bättre innerstad.

Båda dessa visioner beskriver en tätare stad med högre markeffektivitet och med kvalitet som övergripande ledord för planerad förändring. Detta sammanfattas i arkitekturprogrammets mål:

- en intressant och berörande stadsbebyggelse med arkitektur av kvalitet, för hus och mark.

Arkitekturprogrammet redovisar hur kommunen ser på begreppet arkitektur och hur dess tre centrala aspekter; berörande, robust och användbar ska ingå i bedömning av alla projekt. Programmet beskriver också en enkel metod för att fördjupa resonemangen kring varje projekt. Det ska vara ett stöd och en stimulans till dialog om arkitektur och stadsbyggnad kopplat till den specifika plats som varje projekt utgör.

Programmet redovisar också stadsbyggnadsprinciper för hur staden ska formges både i rena omvandlingsområdet och vid infill-projekt d.v.s. kompletterande byggnader i befintliga strukturer.

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad ersätter inte i sak några skrivningar i *Översiktsplan för staden Linköping* utan kompletterar och fördjupar diskussionen om stadsbyggnad och arkitektur.

Avgränsning av miljöbedömningen

Den geografiska avgränsningen av arkitekturprogrammet och denna miljöbedömning utgår från ett mindre geografiskt område än *Översiktsplan för staden Linköping*. Avgränsningen motsvarar istället den för tillägget *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad*.

Ämnesmässigt är avgränsningen sektoriell och programmet omfattar frågor om arkitektonisk kvalitet vid nybyggnation och principer för stadsbyggandet inom den geografiska avgränsningen. Befolkningsmässig avgränsning, eller målbild är ytterligare 30 000 invånare inom det aktuella geografiska området.

I samråd med länsstyrelsen har Linköpings kommun bedömt att *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* inte innebär betydande miljöpåverkan och

T1-hallen på Överstegatan.

därför inte kräver en miljökonsekvensbeskrivning. Miljöbedömningens avgränsning har gjorts mot bakgrund av en analys av vilka faktorer som är aktuella att behandla utifrån innehållet i programmet och miljömålet *God bebyggd miljö*.

Arkitekturprogrammets miljöbedömning är gjord på en övergripande, principiell nivå. De miljöaspekter som berörs mest bör följas upp vidare i den fortsatta planeringen, i kommande detaljplaner eller bygglovsprövningar.

Miljömål

Det nationella miljömålet *God bebyggd miljö* har bedömts vara det miljömål som har särskild betydelse med avseende på innehållet i arkitekturprogrammet. Även i miljökonsekvensbeskrivningen för *Översiktsplan för staden Linköping* är detta miljömål med delmål det som särskilt beskrivs.

Regeringen har fastställt tio preciseringar av miljökvalitetsmålet *God bebyggd miljö*:

1. Hållbar bebyggelsestruktur
2. Hållbar samhällsplanering
3. Infrastruktur
4. Kollektivtrafik, gång och cykel
5. Natur- och grönområden
6. Kulturvärden i bebyggd miljö
7. God vardagsmiljö
8. Hälsa och säkerhet
9. Hushållning med energi och naturresurser
10. Hållbar avfallshantering

Utifrån dessa har ett antal miljöfaktorer identifierats som relevanta för bedömning i det här arkitekturprogrammet:

1. Energianvändning
2. Påverkan på riksintressen
3. Vattenkvalitet
4. Natur- och rekreationsvärden
5. Kulturvärden och stads- och landskapsbild

Nollalternativ och alternativ utformning

I en miljöbedömning bedöms effekterna mot ett nollalternativ, det vill säga hur miljön bedöms påverkas om aktuellt planförslag inte genomförs. Det är nollalternativet som planförslaget och övriga alternativ ska jämföras mot. Nollalternativet till denna miljöbedömning utgörs av *Översiktsplan för staden Linköping*, så som den antogs i juni 2010.

Nivå, osäkerhet och kunskapsunderlag

Arbetet med denna miljöbedömning har grundats på befintlig lagstiftning i plan- och bygglagen (PBL) samt miljöbalken (MB). Bedömningarna har utgått från dagens situation, det vill säga nuvarande miljöbelastning.

Eftersom arkitekturprogrammet inte innehåller något planförslag, utan är ett program som avser att fördjupa diskussionen om stadsbyggnad och arkitektur råder relativt stor öppenhet kring vilka konsekvenser innehållet kan medföra. Det innebär att det i en miljöbedömning på denna nivå alltid finns en viss osäkerhet. Bedömningen baseras på analyser av vad kommande detaljplaneprogram och detaljplaner kan komma att innebära.

Beskrivning av eventuell betydande miljöpåverkan

I följande avsnitt redovisas:

- de faktorer som bedöms aktuella att behandla med avseende på eventuell betydande miljöpåverkan av *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad*
- befintliga förhållanden
- den bedömning av eventuell betydande miljöpåverkan som gjorts i miljökonsekvensbeskrivningen för

Lindengatan, arkitekt Gustav Linden. Husen byggdes mellan 1924 och 1932.

Översiktsplan för staden Linköping,

- en bedömning av eventuell betydande miljöpåverkan av arkitekturprogrammet samt vad denna påverkan innebär för miljökonsekvensbeskrivningen för översiktsplanen,
- pågående arbete och förslag till fortsatt arbete med att hantera miljöaspekter i samband med framtida utveckling av Linköpings stad.

Miljöfaktor: Energianvändning

Befintliga förhållanden: Linköpings fjärrvärmenäts kapacitet är väl utnyttjad i dagsläget, varför en utbyggnad i kombination med kapacitetshöjande åtgärder kommer att behöva göras för att klara förväntad expansion av fjärrvärmeleveranserna. Den totala fjärrvärmeleveransen beräknas dock inte öka beroende på successiv energieffektivisering i befintligt byggnadsbestånd och allt högre energikrav vid nybyggnation.

Fjärrkyla är en relativt ny nyttighet i Linköping. I dag finns två större fjärrkylnät. Dessa system byggs ut successivt varför den totala fjärrkylleveransen bedöms öka kraftigt i framtiden.

I Linköping är elnätet idag väl utbyggt för distribution av el via mottagningsstationer och lokala nätstationer och distributionsnät. Även ett utbyggt fibernät bidrar i viss mån till energibesparing genom att det möjliggör fjärrstyrning av energikrävande processer och att människor kan utföra ärenden via internet och därmed minska antalet resor.

Eventuell betydande påverkan enligt *Översiktsplan för staden Linköping:* Utbyggnad för ett stort antal nytillkommande boende och verksamma i staden innebär ökad energiåtgång för transporter och uppvärmning.

Förändring och bedömning av eventuell betydande påverkan för översiktsplanen genom *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad*: I huvudsak ingen förändring i förhållande till ÖP staden.

I *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* beskrivs principer för stadsbyggandet. Det strukturerar ny bebyggelse enligt principer som bidrar till gaturummets kvalitet. Förtätning i kombination med ökade innerstadskvalitet kommer att leda till ett mer hållbart beteende, d.v.s. att gå och cykla blir mer attraktivt. Detta kan minska behovet av transporter, framförallt med bil, med minskad klimatpåverkan som följd.

Arkitekturprogrammets stadsbyggnadsprinciper lyfter också fram stadens grönska i form av träd och parker som viktiga för en god miljö. Det kan skilja ett par grader i temperatur mellan en hårdgjord miljö och en park. Detta kan eventuellt utnyttjas i framtiden när behovet av kyla sommartid förväntas öka. Exempelvis kan miljöer som är känsliga för hög värme, ex äldreboenden, placeras i parknära miljöer. Det krävs mer studier inom området men potentialen bör uppmärksammas redan nu så att inte förutsättningarna försämras på grund av okunskap.

Arkitekturprogrammet har för avsikt att stimulera till frivilliga insatser från fastighetsägare att arbeta med hållbara alternativ vid byggnation, så som förnyelsebara materialval och klimateffektiva byggnader med lägre behov av energiförsörjning. Detta kan samlat leda till en minskad energianvändning som följd.

Idag finns markvärme i en del av våra torg och stråk i innerstaden. Skulle ytan med markvärme öka för att öka platsernas tillgänglighet ökar energianvändningen.

Pågående och fortsatt arbete: Linköpings kommun arbetar kontinuerligt med energi- och klimatrådgivning, mobility management och annat som rör beteendepåverkan kopplat till energianvändning.

John O. Nilssons palats. Stora torget 3. Arkitekter Fritz Ulrich och Eduard Hallquist. Byggnadsår 1893-1894.

Kommunen arbetar också kontinuerligt med att stötta och möjliggöra klimat- och miljövänlig energiproduktion, som exempelvis solel. Under våren 2015 lanserades en solkarta för kommunen, där fastighetsägare kan se vilken möjlig mängd sol-el som deras hustak kan ge. Dock berör inte arkitekturprogrammets stadsbyggnadsprinciper frågan om hur och var det är lämpligt att placera solpaneler då programmet inte har den detaljeringsgraden.

Den trafikplan som Linköpings kommun för närvarande arbetar med att ta fram, avser bland annat behandla frågor som rör energianvändning i transporter genom att styra mot färdmedelsförändring i enlighet med trafikstrategin, bland annat mot fler resor med cykel.

Miljöfaktor: Påverkan på riksintressen

Befintliga förhållanden: Inom planområdet finns riksintressen för kulturmiljövård, friluftsliv, kommunikationer, luftfart och totalförsvar. Riksintressena och en kortfattad redovisning av hur Linköpings kommun avser att tillgodose dessa finns i kapitel 7. Riksintressen.

Eventuell betydande påverkan enligt *Översiktsplan för staden Linköping:* I Linköping och dess omgivningar finns det flera områden och anläggningar av riksintresse.

Förändring och bedömning av eventuell betydande påverkan för översiktsplanen genom *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad:* I huvudsak ingen förändring i förhållande till ÖP staden.

I kapitel 7, föreliggande planhandling, redovisas de riksintressen som aktuellt planområde berörs av. Dessutom görs en kortfattad beskrivning av hur Linköpings kommun avser att tillgodose riksintressena, vilken överensstämmer med motsvarande redovisning i ÖP staden. Arkitekturprogrammet berör främst riksintressen för kulturmiljövård, se vidare under Miljöfaktor: Kulturvärden och stads- och landskapsbild.

Pågående och fortsatt arbete: Linköpings kommun arbetar kontinuerligt med de riksintressen som finns inom kommunen. Detta arbete tar utgångspunkt i den bilaga om riksintressen som finns till *Gemensam översiktsplan för Linköping och Norrköping*. I bilagan redovisas bland annat rekommendationer för att tillgodose riksintressena. Frågan hanteras också i samband med detaljplaneläggning och lovgivning för åtgärder i Linköpings innerstad.

Miljöfaktor: Vattenkvalitet

Befintliga förhållanden: Miljökvalitetsnormer för vattenförekomster enligt EU:s vattendirektiv är aktuella inom planområdet. Delar av Stångåns vattensystem är idag klassad med måttlig ekologisk status och har kvalitetskrav att uppnå god ekologisk status 2021. Tinnerbäcken är idag klassad med dålig ekologisk status och har kvalitetskrav att uppnå god ekologisk status 2021.

Eventuell betydande påverkan enligt *Översiktsplan för staden Linköping:* Förtätning och utbyggnad innebär att andelen hårdgjorda ytor i tätorten ökar och därmed kan också dagvattenavrinningen öka. Detta kan påverka både dagvattenmängder och vattenkvalitet.

Förändring och bedömning av eventuell betydande påverkan för översiktsplanen genom *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad:* I huvudsak ingen förändring i förhållande till ÖP staden.

Arkitekturprogrammets stadsbyggnadsprinciper anger att grupper av träd med fördel kan planteras i

Skogens brevlåda i Lektorshagen White arkitekter.

kvartershörn eller släpp i bebyggelsen för att på så sätt även ordna fördröjningsmagasin för dagvatten. Också en medveten utformning av ny bebyggelse och dess utemiljö kan, genom att begränsa andelen hårdgjord yta, skapa plats för att fördröja och rena dagvatten på plats.

Pågående och fortsatt arbete: Linköpings kommun och Tekniska verken arbetar för närvarande med att ta fram en dagvattenpolicy och en dagvattenstrategi, vilka bland annat kommer att behandla frågor som rör vattenkvalitet och metoder för processer för rening.

Frågor om vattenkvalitet och dagvatten kommer också att hanteras i samband med detaljplaneläggning och lovgivning för åtgärder i Linköpings innerstad.

Miljöfaktor: Natur och rekreationsvärden

Befintliga förhållanden: Områden med höga naturvärden pekas ut i kommunens Naturvårdsprogram samt som riksintresse för naturvården, eller som Natura 2000-objekt. Rekreativa miljöer kan dock vara många och inte nödvändigtvis gröna, utan kan lika gärna vara andra platser som upplevs attraktiva och skapa rekreativa upplevelser. Dominerande är ändå Stångåns vattensystem som passerar genom planområdet. Trots att Stångåns vattensystem länge har varit påverkat av intilliggande verksamheter och idag sträcker sig genom en tätort, har ån bitvis ett högt naturvärde. Stångåns vattensystem utgör också riksintresse för friluftslivet. Stångåns vattensystem omfattas av det generella strandskyddet på 100 meter. Inom planområdet finns rödlistade arter.

Eventuell betydande påverkan enligt *Översiktsplan för staden Linköping*: Förtätning, nytillkommande bebyggelseområden och byggande av trafikleder kan påverka natur- och rekreationsvärden.

Förändring och bedömning av eventuell betydande påverkan för översiktsplanen genom *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad:* I huvudsak ingen förändring i förhållande till ÖP staden.

En av utgångspunkterna för arkitekturprogrammet är att en kvalitativ stadsmiljö också är en plats för rekreativa upplevelser. Med utgångspunkt i stadsbyggnadsprinciperna beskrivs värdet av att ge plats för såväl privata som publika rekreativa platser, samt grönska och vatten i stadsmiljön.

Vid förtätning och utvidgning av Linköpings innerstad kan konflikter uppstå mellan behovet av närrekreation i innerstaden och befintliga naturvärden. De biologiskt värdefulla naturområden som identifierats i Linköpings innerstad bör, tillsammans med kompletterande analyser, ligga till grund för fortsatt planering och avvägning mellan olika intressen vid fortsatt utveckling av innerstaden. Stadens parkmiljöer bör utformas för i första hand sociala aktiviteter, men samtidigt så att de kan vara livsmiljö för djur och växter.

Pågående och fortsatt arbete:
Linköpings kommun arbetar kontinuerligt med natur- och rekreationsfrågor. Den plan som Linköpings kommun för närvarande arbetar med, *Linköpings mötesplatser - innerstadens torg och parker* som är ett parallellt tillägg till *Översiktsplan för staden Linköping* fokuserar på torgs, parkers och rekreationsområdens utveckling i Linköpings innerstad.

Miljöfaktor: Kulturvärden och stads- och landskapsbild

Befintliga förhållanden: Linköping har en lång och rik historia. Kulturarvet i den mer än 700 år gamla staden är en viktig del av stadens identitet och en resurs i planeringen för framtiden. Linköping anses idag ha en av de bäst bevarade stadskärnorna bland Sveriges

Linnégatan, arkitekt Brunnberg & Forshed Arkitektkontor AB. Byggnadsår 2003.

medelstora städer. Inom planområdet finns således kulturhistoriskt intressanta och värdefulla miljöer varav en del även utgör riksintresse för kulturmiljön (Linköpings stadskärna och Stångåns vattensystem).

Eventuell betydande påverkan enligt *Översiktsplan för staden Linköping:* Den planerade stadsutvecklingen kan påverka befintliga kulturvärden och stads- och landskapsbild och därmed stadens identitet.

Förändring och bedömning av eventuell betydande påverkan för översiktsplanen genom *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad:* I huvudsak ingen förändring i förhållande till ÖP staden.

Kulturvärden och andra kvaliteter i stads- och landskapsbilden är viktiga när stadsmiljön utvecklas. Som ett arbetsunderlag har stadens kulturhistoriska profiler tagits fram i syfte att tydliggöra och fördjupa förståelsen av Linköpings identitetsbärande byggnader och miljöer inför stadens fortsatta utveckling.

Programmet tydliggör också att arkitekturen är samhällets mest tillgängliga kulturyttring med sin förmåga att beskriva både tidsfenomen och enskilda individers insatser. Stadens kulturhistoriskt betydelsefulla byggnader beskrivs i programmet som ett av de tydligaste tecknen på detta.

I förändringsarbetet mot *Mer och bättre innerstad* enligt Utvecklingsplan för innerstadens vision kommer nya byggnader att infogas mellan befintliga huskroppar. I föreliggande arkitekturprogram är syftet att markera vikten av att dessa tillägg görs med kvalitet, också i förhållande till omgivande bebyggelsemiljö.

Pågående och fortsatt arbete: Med utgångspunkt i föreliggande arkitekturprogram kommer frågor om riksintressen, kulturvärden och stadsbild också att hanteras i samband med detaljplaneläggning och lovgivning för åtgärder i Linköpings innerstad.

Uppföljning av eventuell betydande miljöpåverkan

Uppföljning och ytterligare bedömning av eventuell betydande miljöpåverkan av arkitekturprogrammet avses ske i enlighet med beskrivningarna av pågående och fortsatt planarbete under beskrivningen av varje miljöfaktor.

Exploatörer och verksamhetsutövare har ett ansvar att beakta de bestämmelser och riktlinjer som finns samt vid behov bekosta åtgärder.

Sagahuset, Hantverkaregatan 1 och Borgmästaregatan 9. Arkitekt Rickard Gavel. Byggnaden stod färdig 1939.

9. Handlingsplan för fortsatt arbete

Implementering

Arkitekturprogrammets vision om en berörande och intressant stadsbyggnad och arkitektur är en intressant uppgift att ta sig an. Den kräver ett brett engagemang. Precis som sades i Utvecklingsplan för Linköpings innerstad behöver många vara med att bidra, både byggherrar, kommunala förvaltningar och bolag. För de kommunala verksamheterna föreslås därför en serie implementeringsworkshops. På dessa kan de olika förvaltningarna och bolagen tillsammans med politiker identifiera vad Arkitekturprogrammet innebär för respektive organisations arbetssätt och rutiner och en diskussion kan föras om eventuella behov av förändringar av dessa.

För att svara på frågan vad som kännetecknar en arkitektonisk idé planeras också workshops med aktörerna. Även andra kvalitetsfrågor bör diskuteras kontinuerligt med aktörerna.

Ytterligare vägledning

Det pågår kontinuerligt ett arbete med att förbättra stadens offentliga platser och rum men för att skapa en helhet av kvalitet arbetet arbetar Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen med en rad vägledande dokument. Dessa ska underlätta alla de val och ställningstaganden som projektledarna inom förvaltningen ständigt ställs inför. I vissa fall behöver också lagstiftningen tolkas som i fallet om skyltar t.ex. Nedan listas några av de som planeras. De är alla kopplade till utformningsfrågor av olika slag.
Kulturmiljöns betydelse för stadens attraktivitet och kvalitet framgår av tidigare kapitel i programmet och även här finns ett behov av att systematisera arbetet för att underlätta samarbete både internt inom kommmunen, men också med stadens intressenter. Här gäller också att tolka lagstiftningen och göra processerna förutsägbara.

	Typ av aktivitet, dokument	*Ansvarig*
1.	Implementeringsworkshops för politiker och tjänstepersoner	Organiseras av miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen
2.	Vägledning för utformning av stadsmiljön	Stadsmiljökontoret, miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen
3.	Vägledning för stadens belysning	Plankontoret, miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen
4.	Vägledning för stadens skyltar	Bygglovskontoret, miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen
5.	Principer för ett systematiskt kulturmiljöarbete	Plankontoret, miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen
6.	Workshops med branschen, arkitektonisk idé	Organiseras av stadsarkitekten

Stadshuset vid Storgatan, arkitekt Johan Fredrik Åbom, ombyggnad av Axel Brunskog.

10. Medverkande

Medverkande i arbetet med *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad*

Beställare
Beställare av *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* är kommunstyrelsen i Linköping.

Medverkande
Översiktsplanen, *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad,* är upprättad inom miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningens översiktsplaneavdelning. Ansvariga tjänstemän är kommundirektör Paul Håkansson, samhällsbyggnadsdirektör Anna Bertilson och tillförordnad verksamhetsansvarig på översiktsplaneavdelningen Oscar Lindgren. Politiskt har arbetet letts av kommunstyrelsens planeringsutskott.

Projektledare
Johanna Wiklander, stadsarkitekt.

Arbetet har drivits i projektform och i projektgruppen har förutom stadsarkitekten ingått:
Ylva Bengtsson, bygglovsarkitekt, bygglovskontoret
Mathias Hult, bygglovsarkitekt, bygglovskontoret
Erik Adolfsson, planarkitekt, plankontoret
Mikael Klingefjord, exploateringsingenjör, plankontoret
Per Oldfeldt, projektledare, stadsmiljökontoret
Jenny Mathiasson, landskapsarkitekt, stadsmiljökontoret
Ninnie Hedström, översiktsplanerare, plankontoret
Alexandru Babos, stadsantikvarie, plankontoret
Liselotte Johansson, stadsträdgårdsmästare, stadsmiljökontoret
Anne-Charlotte Högner, planeringsledare, miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen
Adam Hörnedal, översiktsplanerare, plankontoret

Samråd har skett med referensgrupp där representanter för miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen, omsorg och äldreförvaltningen, utbildningsförvaltningen, kultur-och fritidsförvaltningen, kommunledningskontoret, Tekniska verken, Stångåstaden, Lejonfastigheter, St Kors samt Linköpings Expo deltagit.

Layout, kartor och illustrationer:
Birgitta Hjelm, grafisk formgivare, plankontoret.

Foto: Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningens bildarkiv och Jan Torbjörnsson.

Tryck:
Ringqvist Tryckeri, Norrköping, 2017.

Synpunkter på planförslaget välkomnas!

Vi vill ha dina synpunkter senast den 15 oktober 2017

Märk synpunkterna **Arkitekturprogram för Linköpings innerstad** och skicka dem till:

Linköpings kommun
KS Registrator
581 81 Linköping

eller med e-post till:

kommun@linkoping.se

Upplysningar lämnas av:

Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen, telefon 013-20 64 00

Stadsarkitekt Johanna Wiklander, johanna.wiklander@linkoping.se